

วารสารทางวิชาการ

นาฟ้าศิริปริทรรศน์

Academic Journal Nalakiri Parithat [AJNP]

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2568 Vol. 3, No. 1 January - April 2025

ISSN: XXXX-XXXX [Online]

A
J
N
P

2568-2025

 mongkholkan1977@gmail.com

 082 996 7963, 064 442 4598

 <https://so15.tci-thaijo.org/index.php/AJNP>

วารสารทางวิชาการนาฬาคีรีปริทรรศน์

Academic Journal Nalakiri Parithat (AJNP)

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ [มกราคม-เมษายน ๒๕๖๘]

Vol. 1 No. 1 [January-April 2025]

วัตถุประสงค์

- เพื่อเป็นวารสารตีพิมพ์เผยแพร่บทความวิชาการ บทความวิจัย บทความปริทรรศน์หนังสือและบทความวิชาการประเภทอื่นๆ
- เพื่อเป็นสื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงวิชาการของนักวิจัยและนักวิชาการทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ
- เพื่อเป็นวารสารเสนอองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนามนุษย์ตามหลักการศึกษาเชิงพุทธศาสตร์ และศาสตร์ต่างๆ
- เพื่อพัฒนาวารสารให้เป็นที่ไปตามเกณฑ์มาตรฐานการประกันคุณภาพการศึกษาและเป็นการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพผลงานการวิจัยและบทความทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาและศาสนาต่างๆ รวมทั้งปรัชญาให้เป็นที่ไปตามเกณฑ์มาตรฐาน TCI

เจ้าของ

กองบรรณาธิการวารสารทางวิชาการนาฬาคีรีปริทรรศน์

วัดอังกัญโคกบรรเลง หมู่ 10 ตำบลบุฤาษี อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ 32000

โทรศัพท์ 092-996-7963 อีเมลล์ nalakiri197@gmail.com

ที่ปรึกษา

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.

พระพรหมวชิรโมลี

พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.

พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.

พระเทพเวที, รศ.ดร.

พระราชวิมลโมลี, ผศ.ดร.

พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.

พระโสภณรัตน์บัณฑิต, รศ.ดร.

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.

พระอุดมสิทธิธนายก, รศ.ดร.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

พระมหาจรรย์วัฒน์ กนต์วณโณ, รศ.ดร.

รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม

รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ

พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร.

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์, กรรมการมหาเถรสมาคม

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑

อธิการบดี

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต

เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณบดีคณะสังคมศาสตร์

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ศูนย์อาเซียนศึกษา

รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริการสังคม

รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์

รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์

บรรณาธิการ

พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, รศ.ดร.

บรรณาธิการผู้ช่วย

พระมหาชยยุทธ ธีรธมโม,ดร พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโภ, ดร. ดร.พูนศักดิ์ กมล

กองบรรณาธิการ

พระมหามชวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.

รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน

รศ.ดร.บุญเหลือ ใจมน

รศ.ดร.เจือง ธิห์

รศ.ดร.ชนกนารถ บุญวัฒนะกุล

รศ.ดร.นิรนาท แสนสา

ผศ.ดร.ชนิษฐา ใจมน

ผศ.ดร.ธนพร หมูคำ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ผศ.ดร. ชาตรี ชุมเสนา
ดร.จักรี ศรีจารุเมธีญาณ
ดร.ประชัน ชะชิกุล.

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตอีสาน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตอีสาน

ผู้จัดการวารสารและประสานงาน

ดร.พูนศักดิ์ กมล

พิมพ์ที่

วัดอังกัญโคกบรณลง เลขที่ 129 หมู่ที่ 10 บ้านโคกบรณลง ตำบลบุฤๅษี อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัด
สุรินทร์ 36000

โทรศัพท์ 092-996-7963, 065-063-8090, 064-442-4698

บทบรรณาธิการ

วารสารทางวิชาการนาฬาศิริปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 [มกราคม-เมษายน 2568] เป็นฉบับเริ่มแรกเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาวารสาร ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งหลายเรื่องที่จะต้องมีความรอบคอบเพื่อพิจารณา ทั้งในเรื่องคุณภาพที่ทุกบทความล้วนได้รับการพิจารณาตรวจสอบบทความอย่างละเอียดรอบคอบ และปริมาณก็ไม่รับบทความในจำนวนที่มากเกินไปเพื่อสะดวกกับการบริหารจัดการวารสาร โดยฉบับนี้มีจำนวน 5 เรื่องดังนี้

บทความวิชาการ มีดังนี้ 1) พระโพธิสัตว์ในมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาท เขียนโดย พระวรุต วิสุทโธ คนเพียร, พูนศักดิ์ กมล วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) การเกิดขึ้นของอภิสมภารสิกขาบทของพระภิกษุในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายมหายาน เขียนโดย พระสมบัตร์ จารุธมฺโม (ถาวร), พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), สิริภพ สนวนตง, ทีมมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา 3) ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท เขียนโดย พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), ปุ่น ชมภูพระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ 4) ปฐมเทศนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทศนาบนภูเขาในคริสต์ศาสนา เขียนโดย อำนวย เสมอทรัพย์, พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), สงวน หล้าโพหนั่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

บทวิจารณ์หนังสือ มีดังนี้ 1) ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์ เขียนโดย พระจาดุรงค์ ชูศรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้รับประเมินบทความ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงบทความให้มีคุณภาพตามมาตรฐานของการประเมินคุณภาพวารสารของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย Thai Journal citation index Centre (TCI)

พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, รศ.ดร.

บรรณาธิการ

สารบัญ

สารบัญ		หน้า
1	พระโพธิสัตว์ในมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาท BODHISATTVAS FROM THE PERSPECTIVE OF THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY พระวรุต วิสุทโธ คนเพียร, พูนศักดิ์ กมล	1
2	บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง “ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์ พระจาทรงศ์ ชูศรี	10
3	การเกิดขึ้นของอภิสมาจารสิกขาบทของพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทและนิกายมหายาน ORIGIN OF PRECEPTS FOR DECENT CONDUCTS OF MONKS IN THERAVADA AND MAHAYANA BUDDHISM พระสมบัตร์ จารุณโม (ถาวร), พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), สิริภพ สวนดง	20
4	ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท LEGEND OF THE OCCURRENCE OF THE BUDDHA'S FOOTPRINTS IN THERAVADA BUDDHISM พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), ปุ่น ชมภูพระ	31
5	ปฐมเทศนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทศนาบนภูเขาในคริสต์ศาสนา FIRST SERMON IN THERAVADA BUDDHISM AND THE SERMON ON THE MOUNTAIN IN CHRISTIANITY อำนาจ เสมอทรัพย์, พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), สงวน หล้าโพนทัน	42

พระโพธิสัตว์ในมุมมองพุทธปรัชญาเถรวาท
BODHISATTVAS FROM THE PERSPECTIVE OF THERAVADA BUDDHIST
PHILOSOPHY

พระวรุต วิสุทโธ คนเพียร, พูนศักดิ์ กมล

Phra Warut Wisuttho khonphian, Poonsak Kamol

วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chaiyaphum Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

e-mail: warutkhonphian@gmail.com poonsakkamol@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 26 ธันวาคม 2567

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 27 เมษายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 เมษายน 2568

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา พระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์มี 2 ประเภท ได้แก่ อนิยตะ 1 นียตะ 1 พระโพธิสัตว์ที่ไม่ได้รับพยากรณ์ หรือรับรองจากพระพุทธเจ้าว่า จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เรียกว่า อนิยตะโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าแล้ว เรียกว่า นียตะโพธิสัตว์ คือ จะต้องมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน โดยที่จำต้องประพฤติปฏิบัติตนด้วยหลักธรรมสโมธาน 8 และบำเพ็ญบารมี 10 ให้บริบูรณ์เป็นต้นด้วย

พระพุทธศาสนาเถรวาทยึดหลักการบำเพ็ญบารมี 10 ทศแบ่งเป็น 3 ลำดับ บริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ คือ ระดับสามัญ เช่น ทานบารมี ได้แก่ การบริจาควัตถุสิ่งของ ทรัพย์สมบัติ ระดับกลาง หรือ อุปบารมี เช่น ทานอุปบารมี ได้แก่ การบริจาคอวัยวะ รวมถึง การบริจาคบุตรภรรยาซึ่งเรารักเสมอด้วยแก้วตาดวงใจเป็นทาน ระดับอุกฤษฏ์ หรือ ปรมัตถบารมี เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การบริจาคชีวิตร่างกายอันเป็นที่รักหวงแหนสูงสุดของสัตว์ทั้งหลายให้เป็นทาน รวมบารมี 10 ประการ 3 ระดับได้เป็น สมตังสบบารมี หรือ บารมี 30 ทศ แต่จุดมุ่งหมายสูงสุดของฝ่ายเถรวาทโดยทั่วไปอยู่ที่อรหัตตภาวะ คือ ความเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสโดยสิ้นเชิง

คำสำคัญ: พระโพธิสัตว์ พุทธปรัชญา ปรัชญาเถรวาท

Abstract

This article aims to study the concept of the Bodhisattva in Theravāda Buddhist scriptures those who cultivate pāramī (perfections) in order to attain enlightenment and become a Buddha. There are two types of Bodhisattvas: Aniyata (uncertain) and Niyata (certain). A Bodhisattva who has not received a prophecy or confirmation from a Buddha that they will become a Buddha in the future is called an Aniyata Bodhisattva. A Niyata Bodhisattva, on the other hand, is one who has been prophesied by a Buddha and is therefore certain to attain Buddhahood. Such a Bodhisattva must cultivate themselves through the Eight Qualities of a True Bodhisattva (Sammāpadāna Dhamma) and must also fulfill the Ten Perfections (Dasa Pāramī) completely.

Theravāda Buddhism adheres to the principle of cultivating the Ten Perfections, which are divided into three levels of completeness. These are: Basic Level (Pāramī): For example, Dāna Pāramī refers to giving material possessions and wealth. Intermediate Level (Upapāramī): For example, Dāna Upapāramī refers to giving of one's body parts, or even offering one's beloved children or spouse those as dear as one's own heart. Ultimate Level (Paramattha Pāramī): For example, Dāna Paramattha Pāramī refers to the supreme act of giving one's own life or body something most cherished by all beings. Combining the Ten Perfections across these three levels results in Thirty Perfections (Sampattiṃsa Pāramī). However, the highest goal in Theravāda Buddhism in general is Arahantship, which is the complete eradication of defilements and attainment of the state of an Arahant.

Keywords: Bodhisattva, Buddhist philosophy, Theravada philosophy

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงตามความเข้าใจของผู้คนทั่วไปจะทราบได้โดยทันทีว่า พระโพธิสัตว์นั้นหมายถึงบุคคลผู้มีความปรารถนาที่จะเป็นพุทธเจ้าแล้วเริ่มต้นด้วยการตั้งความปรารถนาอย่างแรงกล้าและแน่วแน่มั่นคงมุ่งเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมีสั่งสมคุณธรรมเป็นระยะเวลาอย่างยาวนานตามที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา การบำเพ็ญบารมีนั้นจะต้องมุ่งเน้นช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ด้วยความเมตตา กรุณาเป็นหลัก พระโพธิสัตว์จึงมีลักษณะเป็นผู้ที่ใช้ความเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานนับเป็นหลักการเชิงทฤษฎีในการใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามความเป็นจริง และตลอดระยะเวลาที่บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้นจะต้องไม่รู้สึกเบื่อหน่ายหรือย่อท้อต่อการบำเพ็ญบารมีถึงแม้ระยะเวลาที่จะได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าจะยาวนานสักเพียงใด ด้วยเหตุนี้ การบำเพ็ญตนเพื่อช่วยผู้อื่นจึงเป็นหลักการที่สำคัญ นับเป็นวิถีของพระ

โพธิสัตว์และมีความเชื่อว่าสรรพสัตว์ต่างก็มีปัญญาเพื่อเข้าถึงการบรรลุธรรมเสมอกันแต่การที่จะดำเนินไปสู่การบรรลุธรรมได้นั้นต้องอาศัยความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์เป็นอุปกรณ์ช่วยด้วยการโอบอุ้มสรรพชีวิตด้วยจิตกรุณาอันเป็นจุดเด่นของแนวคิดพระโพธิสัตว์ด้วยคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ดังที่กล่าวมานั้น จึงเป็นเหตุให้การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยเหลือมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย จากความเกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ จึงทำให้แนวคิดพระโพธิสัตว์ตามทัศนะของพุทธปรัชญามหายานถูกมองว่าเป็นรากฐานทางสังคมและการเมืองได้ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของบทความนี้ที่ผู้เขียนจะศึกษาค้นคว้าเพื่อจะหาคำตอบและพิสูจน์ว่าคำกล่าวเช่นนั้นมีความเป็นจริงหรือไม่

ความหมายของคำว่าพระโพธิสัตว์

ในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้นพระโพธิสัตว์ คือ บุคคลผู้บำเพ็ญบารมีธรรมอุทิศตนช่วยเหลือสัตว์ผู้มีความทุกข์ยากและจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเรียกบุคคลเช่นนี้ว่าเป็นผู้มีพลังหรืออำนาจมุ่งสู่โพธิญาณ เป็นผู้บำเพ็ญความดีหรือที่เรียกว่าบารมีธรรมอย่างยิ่งยวดเพื่อการบรรลุถึงพระโพธิญาณ การดำเนินชีวิตของพระโพธิสัตว์เป็นไปเพื่อบำเพ็ญบารมีเพื่อตนและเป็นการเสียสละช่วยเหลือผู้อื่นไปพร้อม ๆ กัน การกระทำทุกอย่างนี้ดำเนินไปได้ด้วยความรักความปรารถนาในพระพุทธรูปอันเป็นความหมายของพระโพธิสัตว์ ด้วยความรักในพระโพธิญาณพระโพธิสัตว์จึงสามารถกระทำได้ทุกอย่าง เบื้องต้นแต่สละได้ซึ่งสิ่งของภายนอกจนถึงชีวิตและสิ่งเสมอด้วยชีวิตคือบุตรและภรรยาของตน ดังตัวอย่างพุทธดำรัสที่ตรัสในขณะเสวยพระ ชาติเป็นพระโพธิสัตว์ความว่าเมื่อเราจะให้ทานก็ดี กำลังให้ทานก็ดี ให้ทานแล้วก็ดีจิต ของเราไม่เป็นอย่างอื่น เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้นจักขุทั้งสอง เป็นที่น่าเกลียดชังสำหรับเราก็คงหาไม่ แม้ตัว เราเองจะเป็นที่เกลียดชังก็หาไม่ แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงได้ให้จักขุ ณะนี้แล เราตามรักษาศีลของเรา มิใช่รักษาชีวิตของเรา เพราะใน กาลนั้นเราเป็นผู้รักษาศีล เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้น (ขุ.จรียา. 33 / 66 / 736)

อย่างไรก็ตาม คำว่าพระโพธิสัตว์มาจากศัพท์สองศัพท์ประกอบกันคือ คำว่าโพธิ ที่แปลว่าความตรัสรู้กับสัตตะ ที่แปลว่า สัตว์ในคำที่เรียกว่าสัตว์โลก (วัดบวรนิเวศวิหาร, 2532: 29) อันมีความหมายครอบคลุมทั้งมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานซึ่งจะเห็นได้จากอดีตชาติของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ นอกเหนือจากที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นมนุษย์แล้ว บางพระชาติพระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพญาวานร เสวยพระชาติเป็นช้าง เสวยพระชาติเป็นนาคราช เป็นต้น ดังพระพุทธดำรัสต่อไปนี้

ในภพที่เราเป็นพญาวานร ช้างฉัททันต์ และช้างเลี้ยงมารดาเป็นศีลบารมี ในภพที่เราเป็นพญาไก่อ่า สีสวานค และพญากระต่ายเป็นทานปรมัตถบารมี (ขุ.จรียา. 33 / 122 / 776)

พระโพธิสัตว์ไม่ว่าจะครองสถานะความเป็นมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานก็บำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อพระโพธิญาณเป็นเป้าหมาย เพราะคำว่า "โพธิสัตว์" หมายถึงผู้ปรารถนาพระโพธิญาณ คือ การตรัสรู้ โดยไม่ได้มีเป้าหมายเป็นอย่างอื่น เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่ความรู้แจ้งโลก ซึ่งหมายรวมถึงโลก ทั้ง 3 คือ

- สัตว์โลกอันได้แก่ หมู่สัตว์ ชนิดต่าง ๆ รวมทั้งเทวดา มนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน
- โอกาสโลกอันได้แก่ โลกคือที่อยู่อาศัย หมายถึง ระบบจักรวาล และดวงดาวต่าง ๆ

- สังขารโลกอันได้แก่ โลกคือสังขารที่เกิดจากการปรุงแต่ง สรูปให้แคบเข้า ได้แก่ นามรูป (บรรจบ บรรณรุจิ, 2550) การที่บุคคลได้บรรลุถึงพระโพธิญาณ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการปฏิบัติขึ้นของ พระพุทธเจ้านั้นเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้น บุคคลผู้จะบรรลุ พระโพธิญาณได้นั้นจึงจำต้องบำเพ็ญบารมีธรรมเป็น เวลานานยิ่ง เมื่อบุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ นั้นหมายความว่าเขาย่อมต้องประสบกับความลำบาก ในชีวิตนานับประการ นับตั้งแต่การต้องจำยอมสละทรัพย์สินภายนอกร่างกายเป็นเบื้องต้น จนถึงการยอม สละชีวิตของตนเข้าแลกเป็นที่สุดและการปฏิบัติเช่นนั้นก็ต้องประกอบไปด้วยความเต็มใจของตน หากไม่ สามารถปฏิบัติได้ ความหมายของคำว่าพระโพธิสัตว์ในตัวบุคคลนั้นก็ไม่สามารถเกิดขึ้นตามมา แม้พระ โพธิสัตว์จะต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องแลกด้วยชีวิตแต่พระโพธิสัตว์ก็เชื่อว่าจะหวาดหวั้นต่อสถานการณ์ เช่นนั้นไม่ ตรงกันข้ามพระโพธิสัตว์กลับมีใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวพร้อมที่จะเผชิญกับสถานการณ์ที่ประสบอย่าง เต็มใจ และยินดีด้วยมุ่งมั่นที่จะอุทิศตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยหวังให้คุณธรรมความดีที่บำเพ็ญนั้น เป็นปัจจัยให้ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในกาลเบื้องหน้า

คุณลักษณะของพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในข่ายที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้นมีองค์ประกอบสำคัญอันเป็นคุณ ลักษณะเฉพาะตน 4 ประการ คือ

1. อุตสาหะ คือ ประกอบไปด้วยความเพียรอันมั่นคง
2. อุมมังคะ คือ ประกอบไปด้วยปัญญาอันเชี่ยวชาญหาญกล้า
3. อวิตถานะ คือ ประกอบไปด้วยพระอธิษฐานอันมั่นคงมิได้หวั่นไหว
4. หิตจรียา คือ ประกอบไปด้วยเมตตาแก่สัตว์เป็นเบื้องหน้า

คุณลักษณะหรือเรียกว่าคุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้เป็นอุปกรณ์หรือวิธีการสำคัญอย่างหนึ่งที่พระ โพธิสัตว์จะต้องปฏิบัติตามอย่างมั่นคงจนกว่าจะบรรลุถึงจุดมุ่งหมายขั้นสูงสุดคือพระโพธิญาณ

คุณลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่มีในตัวของพระโพธิสัตว์ คุณลักษณะนั้นเรียกว่า "อชฌาสัยของพระ โพธิสัตว์" มี 6 อย่าง คือ

1. โอลกะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีอชฌาสัยประกอบด้วยความไม่โลภ เป็นผู้ไม่ปกติเห็นโทษของ ความโลภและอยากได้ในอารมณ์ที่น่าชอบพอใจ
2. โอทสะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีอชฌาสัยประกอบด้วยความไม่โกรธ เป็นผู้ไม่ปกติเห็นโทษของ ความโกรธ
3. โอมหะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีอชฌาสัยประกอบด้วยความไม่หลง เป็นผู้ไม่ปกติเห็นโทษของ ความหลง
4. เนกขัมมะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีอชฌาสัยในการถือบวช เป็นผู้ไม่ปกติเห็นโทษในการอยู่ครอง เรือน
5. ปวิเวกะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีอชฌาสัยในความสงบ เป็นผู้ไม่ปกติเห็นโทษในการอยู่คลุกกับ หมู่คณะ

6. นิสสรณะ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายมีอชฌมาสัยในการออกจากทุกข์ เป็นผู้มึปกติเห็นโทษในภพ และคติทั้งปวง (วิสุทธิ. 1 / 74-75)

บุคคลผู้ปรารถนาพุทธภาวะจำต้องผ่านการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ก่อน เพื่อให้คุณธรรมเกิดความบริบูรณ์และแก่กล้าอันเป็นการเตรียมความพร้อมที่จะบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ และบุคคลผู้จะได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติเบื้องต้นแห่งการทำให้เป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเรียกว่า "อัญญธัมมสมโฆธาน" คือ การประชุมรวมกันของธรรม 8 ประการ ธรรมในที่นี้หมายถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เมื่อพร้อมมูลอยู่ในบุคคลใดแล้วก็ส่งผลให้บุคคลนั้นได้ชื่อว่าเป็น "นียตโพธิสัตว์" (บรรจบ บรรณรุจิ, 2550)

1. ความเป็นมนุษย์คือ บุคคลผู้ตั้งใจปรารถนาบรรลุพระโพธิญาณนั้น จะต้องดำรงภาวะเป็นมนุษย์ จะเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานหรือเทวดา ความปรารถนาไม่สามารถสำเร็จได้

2. ความถึงพร้อมด้วยเพศคือ แม้จะเกิดเป็นมนุษย์ก็ตามแต่ก็จำกัดเฉพาะเพศบุรุษเท่านั้น จะเป็นสตรี บัณเฑาะก์ หรืออุกโตพยัชชนก(คนสองเพศ) ความปรารถนาก็หาสำเร็จไม่เช่นกัน

3. เหตุคือ มีอรหัตตอุปนิสัย อันได้แก่ มีความพร้อมหรือมีศักยภาพพอที่จะสามารถบรรลุความเป็นพระอรหันต์ได้ในอัตภาพที่กำลังเป็นอยู่หรือในขณะนั้นหากมีความปรารถนา

4. การเห็นพระศาสดาคือ การได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งแล้วตั้งความปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าในสำนักของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น จะตั้งความปรารถนา ณ สถานที่นอกจากนี้ เช่นโคนต้นไม้เป็นต้นย่อมไม่สำเร็จ

5. การบรรพชาคือ การต้องครองเพศเป็นบรรพชิตหรือกำลังถือบวชเท่านั้น จะอยู่ในเพศคฤหัสถ์แล้วตั้งความปรารถนาก็ย่อมไม่สำเร็จ

6. การสมบูรณ์ด้วยคุณคือ ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ อันได้แก่การได้บรรลุภิกขุญา 5 และสมาบัติ 8 แล้วตั้งความปรารถนาจึงจะสำเร็จได้

7. การกระทำที่ยิ่งใหญ่คือ การกระทำบุญอันยิ่งใหญ่ด้วยชีวิต อันได้แก่การได้บริจาคชีวิตถวายแด่พระพุทธเจ้าที่เรียกว่าการกระทำอันยิ่งใหญ่

8. ความพอใจคือ มีฉันทะความพอใจอันใหญ่หลวง มีอุตสาหะและความพยายามที่จะบรรลุถึงพระโพธิญาณ คือ ความรักความปรารถนาที่จะบรรลุสัพพัญญุตญาณอย่างแรงกล้า แม้ว่าจะมีอุปสรรคที่ยากต่อการฝ่าฟันก็ไม่ยอมแพ้ (ขุ.ชา.อ. 3 / 24-25)

คุณสมบัติที่จะทำบุคคลให้เป็นพระโพธิสัตว์นี้ ในฝ่ายเถรวาท (หินยาน) มีคิดว่าบุคคลผู้นั้นต้องสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ 8 ประการดังกล่าวแล้วเป็นเบื้องต้นก่อนจึงจะเป็นพระโพธิสัตว์ได้ แต่ในคติฝ่ายอาจาริยวาท (มหายาน) นั้นมีว่า ทุกคนสามารถบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ได้เหมือนกันโดยไม่จำเป็นต้องมีคุณสมบัติข้างต้นครบ คตินิยมในฝ่ายอาจาริยวาทนั้นมักให้ความสำคัญกับความเป็นพระโพธิสัตว์เป็นอย่างมาก เพราะต้องการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าโดยหวังจะได้ช่วยขนสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้คราวละมาก ๆ (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2542)

ดังนั้น คติแห่งการดำเนินชีวิตจึงมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ อีกทั้งประเด็นเรื่องบารมีก็มีความแตกต่างจากคติในฝ่ายเถรวาทในส่วนขององค์ธรรมแม้จะมีจำนวนเท่ากันก็ตาม ซึ่งฝ่าย

มหายานนั้นได้แบ่งจำนวนบารมีไว้เป็น 2 ประเภท คือ (1) บารมีประเภทหลัก และ (2) บารมีประเภทรอง ดังนี้

บารมีหลัก ได้แก่

1. ทานบารมี (การเสริมสร้างความเป็นคนเสียสละ)
2. สीलบารมี (การเสริมสร้างชีวิตแห่งความมีระเบียบวินัย)
3. ชันติบารมี (การเสริมสร้างความเข้มแข็ง-อดทน)
4. วิริยบารมี (การเสริมสร้างความกล้าหาญ)
5. ฌานบารมี (การเสริมสร้างสมาธิจิต)
6. ปัญญาบารมี (การเสริมสร้างปัญญาขั้นสูง)

บารมีรอง ได้แก่

1. อุปายบารมี (การเสริมสร้างความคิดริเริ่ม)
2. ปณิธานบารมี (การเสริมสร้างควมมีอุดมการณ์ของชีวิต)
3. ผลบารมี (การเสริมสร้างปัญญาขั้นต้น)
4. ญาณบารมี (การเสริมสร้างปัญญาขั้นต้น)

กระบวนการในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

ระยะเวลาแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ทุกองค์นั้นต้องใช้เวลาในการสั่งสมบารมีเพื่อให้เกิดความแก่กล้าเป็นเวลานาน กล่าวคือ ถ้ายังมิได้ถึงกำหนด 4 อสงไขยแสนกัปหรือ 8 อสงไขยแสนกัปหรือ 16 อสงไขยแสนกัปอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะให้ทานอันยิ่งเหมือนด้วยทานของพระเวสสันดรทุก ๆ วันก็ดี จะบำเพ็ญพระบารมีอันยิ่งให้เสมอด้วยทานนั้นทุก ๆ วันก็ดี ด้วยหวังจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเร็ว ๆ นั้นก็ไม่สำเร็จ อันเปรียบเสมือนต้นไม้ต้นเล็กซึ่งยังไม่ถึงเวลาแห่งการผลิดอกออกผล แม้บุคคลจะหมั่นบำรุงรักษาโดยการในปุ๋ยหรือพรวนดินให้มากสักเพียงใดก็ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะต้นไม้ นั้นยังไม่มีภาวะแห่งความพร้อมที่จะออกผล ในระหว่างนั้นพระโพธิสัตว์ต้องพบกับความยุ่งยากต่าง ๆ นานาประการซึ่งเปรียบเสมือนข้อทดสอบความมุ่งมั่นจริงใจในการปฏิบัติ คติอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ต่อการไม่ยอมจำนนต่ออุปสรรคต่าง ๆ คือการยอมสละได้แม้ที่สุดคือชีวิตดังคาถาบทหนึ่งมีความว่า

พึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อจะรักษาชีวิต ก็พึงสละอวัยวะ นรชนเมื่อระลึกถึงธรรม ก็พึงสละทรัพย์ อวัยวะ และชีวิตแม้ทั้งสิ้น (ขุ.ชา. 28 / 383 / 107)

กระบวนการในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่พระโพธิสัตว์ประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติ 8 ประการ (อัญญธัมมสมโฆธาน) โดยบริบูรณ์แล้ว จากนั้นพระโพธิสัตว์จึงได้เริ่มตั้งปณิธานคือ ความมั่นคง แน่วแน่ ไม่เปลี่ยนแปลง หรือความมุ่งมั่นตั้งใจจริงซึ่งในฝ่ายพุทธศาสนามหายานเรียกปณิธานของพระโพธิสัตว์นี้ว่า "มหาจตุรปณิธาน" มี 4 ประการ คือ

1. เราจะละกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น
2. เราจะตั้งใจศึกษาพระธรรมทั้งหลายให้เจนจบ
3. เราจะโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น
4. เราจะบำเพ็ญตนให้บรรลุถึงอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2514)

ปณิธานทั้ง 4 ข้อนี้ กล่าวได้ว่าอยู่ในฐานะเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ และเปรียบเสมือนสิ่งอันเป็นเครื่องกระตุ้นความมุ่งมั่นทะเยอทะยานอันแรงกล้าในการบำเพ็ญบารมีธรรมของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ และพระโพธิสัตว์จะต้องมีปณิธานทั้ง 4 ข้อนี้โดยหน้าที่ของตน

1. พระโพธิสัตว์ในฐานะผู้จะตรัสรู้สัจธรรม อยู่เหนือกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายจึงต้องบำเพ็ญธรรมให้แก่กล้าอันเป็นเครื่องทำลายกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้นเพื่อทำให้ตนเองบริสุทธิ์หมดจด เป็นที่พึ่งแก่สรรพสัตว์ได้

2. พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะต้องศึกษาธรรม คือความจริงของชีวิตให้เกิดความแจ่มแจ้งแทงตลอดให้เห็นซึ่งความจริงในธรรมชาติ จะต้องเป็นผู้ชวนขวยคั่นคว้าหาความรู้จนถึงที่สุดคือความรู้ทุกอย่าง (สัพพัญญุตญาณ) อันเป็นส่วนประโยชน์ตน

3. พระโพธิสัตว์เมื่อพัฒนาตัวเองจนถึงที่สุดกล่าว คือ เป็นผู้บรรลุพระโพธิญาณอันได้ชื่อว่า ถึงฝั่ง คือ พระนิพพานแล้ว เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งความปรารถนาที่ได้ตั้งไว้แล้ว ก็เป็นผู้มีปัญญาความสามารถจะต้องใช้ปัญญาความสามารถนำเอาความจริงที่ได้ค้นพบนั้นไปเผยแผ่แก่มวลสัตว์ทั้งหลายอยู่ในวงวนแห่งความทุกข์ ให้พบกับความสุขที่แท้จริง

4. พระโพธิสัตว์ คือ ผู้จะได้เข้าถึงแดนพุทธภูมิ ได้แก่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอย่างแน่นอนหากพระโพธิสัตว์มีความมุ่งมั่นที่จะบรรลุถึงเป้าหมายนั้นอย่างไม่เปลี่ยนแปลง อีกทั้งความปรารถนาของพระโพธิสัตว์ที่ต้องการเข้าถึงพุทธภูมิ คือการบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้นเพราะต้องการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ เพราะการช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายของพระโพธิสัตว์เป็นการช่วยเหลือที่เปี่ยมด้วยประสิทธิภาพมากกว่าพระอรหันต์ และพระปัจเจกพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะพระปัจเจกพระพุทธเจ้าไม่สามารถที่จะช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้เลย เพราะพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น เป็นผู้ที่มีปัญญาเห็นสัจธรรมเฉพาะตัวเอง แต่ไม่สามารถชี้แจงแสดงนัยแห่งสัจธรรมให้แก่ผู้อื่นได้เห็นตามได้โดยเหตุที่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นตรัสรู้แต่อรรถรสสิ่งเดียว มิได้ตรัสรู้ธรรมรสจึงมีอาจจะยกพระโลกุตตรธรรมขึ้นสู่บัญญัติได้

ผู้ที่ยึดถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระพุทธเจ้าคือบุคคลในอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีธรรมให้ครบถ้วนบริบูรณ์ เพื่อก้าวเข้าสู่ฐานะอันเป็นความสำเร็จสูงสุดเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ แล้วดำเนินตามพุทธกิจที่พึงปฏิบัติ คือ การกระทำตามปณิธานที่ได้วางไว้ กล่าวคือ จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทำการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นวัฏฏะสงสาร ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงดำริในพระทัยในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ซึ่งเป็นพระชาติแรกของการเริ่มต้นเป็นพระโพธิสัตว์ความตอนหนึ่งที่ว่า

เมื่อปรารถนาอยู่ที่พึงเผากิเลสของเราได้ จะมีประโยชน์อะไรแก่เราเล่า ด้วยการทำให้แจ้งธรรมในที่นี้ด้วยเพศที่ใคร ๆ ไม่รู้จักเราบรรลุประสัพพะปัญญุตญาณจักเป็นพระพุทธเจ้าในโลกพร้อมทั้งเทวโลกจะมีประโยชน์อะไรแก่เราด้วยลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรงนี้ข้ามฝั่งไปคนเดียวเราบรรลุประสัพพะปัญญุตญาณแล้ว จักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดาข้ามฝั่งด้วยการกระทำอันยิ่งใหญ่ของเรา ด้วยลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรงนี้ เราบรรลุประสัพพะปัญญุตญาณแล้วจักให้เหล่าชนมากมายข้ามฝั่ง เราตัดกระแสน้ำคือสงสารทำลายภพทั้งสามแล้ว ขึ้นสู่ธรรมนาวาจักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดาข้ามฝั่ง

บารมี 10 ประการ

การบำเพ็ญประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เรียกว่า การบำเพ็ญคุณธรรมที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า (พุทธการกรรม) หรือเรียกว่า บารมี ซึ่งในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่ผู้วิจัยทำการศึกษานี้ บารมีธรรมที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์มี 10 ประการ คือ

1.ทาน ได้แก่ การสละให้สิ่งที่สละให้มี 3 ระดับ คือ

- ทรัพย์สินของภายนอก
- อวัยวะในร่างกายของตน
- ชีวิตตนเอง หรือสิ่งเสมอด้วยชีวิตตน คือ บุตร ภรรยา

2.ศีล ได้แก่ คุณธรรมเครื่องปราบกิเลสอย่างหยาบ ได้แก่ กิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้ไม่สามารถยับยั้งใจไว้ได้ต้องลงมือทำความชั่ว ไม่ว่าจะป็นทางกายหรือทางวาจา ศีลที่พระโพธิสัตว์รักษามี 2 คือ

- นิจศีล (ศีล 5)

- อุโบสถศีล (ศีล 8)

3.เนกขัมมะ ได้แก่ การออกจากกาม มี 2 คือ

- ออกจากกามโดยสละบ้านเรือนออกบวช
- ออกจากกามโดยบำเพ็ญสมาธิจนได้บรรลุนิพพาน

4.ปัญญา ได้แก่ ความรอบรู้ ความรู้อย่างลึกซึ้ง มี 3 คือ

- สุตมยปัญญา ปัญญาอันเกิดจากการศึกษาเล่าเรียน
- จินตามยปัญญา ปัญญาอันเกิดจากการคิดพิจารณา
- ภวานามยปัญญา ปัญญาอันเกิดจากการฝึกจิต อบรมจิต

5.วิริยะ ได้แก่ ความพากเพียรพยายาม การกระทำอย่างต่อเนื่อง ในทางที่ถูกต้องเรียกว่า สัมมัปปธาน มี 4 อย่างคือ

- สัมวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น
- ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
- ภาวนาปธาน เพียรทำบุญให้เกิดขึ้น
- อนุรักษนาปธาน เพียรรักษาการทำบุญไว้ต่อเนื่อง

6.ขันติ ได้แก่ ความอดทนมี 3 คือ

- ตีติกขาขันติ ความอดทนแบบอดกลั้นต่ออารมณ์อันไม่พึงประสงค์ต่างๆ

- ตบขันติ ความอดทนด้วยอำนาจตบะ คือ สมาธิข่มใจ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจกิเลส
- อธิวาสนขันติ ความอดทนระงับยับยั้งไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นเลยแม้ต้องเอาชีวิตเข้าแลก
- 7. สัจจะ ได้แก่ ความจริง ความเที่ยงแท้ หมายถึง ความจริงใจ พุดและทำตามความคิด
- 8. อธิฐฐาน ได้แก่ ความตั้งมั่น ความมั่นคง ไม่หวั่นไหว ในความคิด กระทำสิ่งใดก็ทำจนบรรลุ

เป้าหมาย

9. เมตตา ได้แก่ ความรัก ความปรารถนาดี ด้วยอำนาจคุณธรรม ไม่ใช่รักและปรารถนาดีด้วยอำนาจกามราคะ

10. อุเบกขา ได้แก่ ความวางเฉย ความปล่อยวาง หมายถึง อากาโรที่จิตเป็นกลาง ไม่ยึดใน ความดีที่ตนเองได้กระทำลงไป และไม่ทุกข์ใจในการทำผิดซึ่งพลาดพลั้งเกิดขึ้น (บรรจบ บรรณรุจิ, 2550)

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2542). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11,

กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด,

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2542) พระพุทธศาสนาในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม

12 ปีบัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

พระมหาจุฬาลงกรณ ชูเลื้อน. (2546). ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศ

ชาติชาดก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหิดล ความหมาย คุณลักษณะ และประเภทของพระโพธิสัตว์

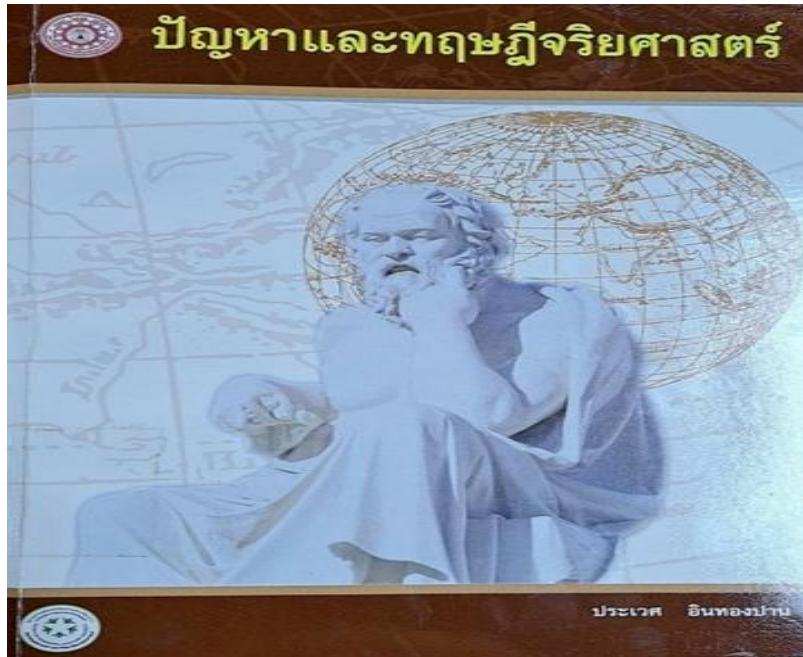
เสถียร โพธิ์นันทะ. (2514) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค 1.

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย

บรรจบ บรรณรุจิ (2550) พุทธประวัติ กรุงเทพฯ : ธรรมสภา

บทวิจารณ์หนังสือเรื่อง “ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์”
เขียนโดย ประเวศ อินทองปาน

พระजाตुरงค์ ชูศรี

PhraJaturong Choosri

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: rong2553@yahoo.com

วันที่รับบทความ (Received) : 24 เมษายน 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 เมษายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 เมษายน 2568

บทคัดย่อ

หนังสือเรื่อง “ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์” เขียนโดย รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2563 จำนวน 500 เล่ม 476 หน้า

2. สรุปสาระสำคัญ

หนังสือเรื่อง “ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์” หนังสือเล่มนี้มีจำนวน 14 บท บทที่ 1. บทนำจริยศาสตร์ บทที่ 2. จริยศาสตร์คุณธรรม บทที่ 3. จริยศาสตร์เชิงหน้าที่นิยม บทที่ 4. ประโยชน์นิยม บทที่

5. อัตนิยม บทที่ 6. สัมพัทธนิยม บทที่ 7. อัตถิภาวนิยม บทที่ 8. จริยศาสตร์ฮินดู บทที่ 9. จริยศาสตร์ในปรัชญาจรวาก บทที่ 10. จริยศาสตร์ในปรัชญาเซน บทที่ 11. พุทธจริยศาสตร์ บทที่ 12. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมกับปัญหาการฆ่าตัวตาย บทที่ 13. จริยศาสตร์กับปัญหาสิทธิของสัตว์ บทที่ 14. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีเอกสารอ้างอิง ดังนี้ โดยมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 บทนำจริยศาสตร์

จริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด สิ่งที่ควรเว้น สิ่งที่ควรทำ อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรดี อะไรชั่ว จริยศาสตร์เป็นสาขาของปรัชญา จริยศาสตร์กับศาสตร์อื่น ๆ จริยศาสตร์กับศีลธรรม จริยศาสตร์กับจริยธรรม จริยศาสตร์กับศาสนา จริยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ จริยศาสตร์กับสังคมและการเมือง จริยศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์ ปัญหาสำคัญของจริยศาสตร์ ปัญหาทางอุดมคติ สุขนิยม อสุขนิยมมนุษยนิยม อัตถิภาวนิยม ปัญหาเกณฑ์ตัดสินจริยธรรม ปัญหาผู้ตัดสินจริยธรรม ปัญหาเกี่ยวกับความคิดทางจริยธรรม ประเด็นปัญหาทางจริยธรรม เราควรให้สิทธิแก่สัตว์อื่นหรือไม่ ประเด็นปัญหาทางจริยธรรม เราควรจะทำบุญหรือไม่ ประเด็นทางจริยธรรม เราควรให้หุ่นยนต์มีสิทธิในการฆ่าหรือไม่ ประเด็นปัญหาทางจริยธรรมด้านศาสนา จริยธรรมและปัญหาของความชั่วร้าย ทฤษฎีจริยศาสตร์ ทฤษฎีสัมพัทธนิยม ทฤษฎีนิยม ทฤษฎีหน้าที่นิยม อัตถิภาวนิยม ทฤษฎีจริยศาสตร์ทางศาสนา

วิธีการศึกษาของจริยศาสตร์ 1. ศึกษาในลักษณะของการบรรยายหรือลักษณะเชิงประจักษ์ 2. รูปแบบการศึกษาเพื่อหาเกณฑ์บรรทัดฐาน 3. รูปแบบการศึกษาในลักษณะของการวิเคราะห์และวิจารณ์ การประยุกต์ใช้จริยศาสตร์ จริยศาสตร์ให้ความรู้ในเรื่องคุณค่าแห่งชีวิตมนุษย์ว่าควรยึดถือในสิ่งซึ่งเป็นความต้องการที่แท้จริงของชีวิต การนำจริยศาสตร์มาเป็นแนวทางในการตัดสินว่าสิ่งใดดี ชั่ว ถูก ผิด ควรไม่ควร จริยศาสตร์สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาและยกระดับจิตใจของตนเอง การนำจริยศาสตร์มาใช้กับคนในสังคม การนำจริยศาสตร์มาใช้ในการแก้ปัญหาของสังคม การนำจริยศาสตร์มาใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านจิตใจ ประโยชน์ของจริยศาสตร์ทำให้รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่วอะไรถูก อะไรผิด ทำให้บุคคลปรับความประพฤติของตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานแห่งคุณค่า จริยศาสตร์ทำให้บุคคลรู้จักคุณค่าของชีวิตว่าคุณค่าเป็นคนอยู่ที่ไหน จริยศาสตร์ทำให้เรามีหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมาย การศึกษาจริยศาสตร์เป็นการศึกษาตามกฎธรรมชาติของชีวิต

บทที่ 2. จริยศาสตร์คุณธรรม

คำว่า จริยศาสตร์คุณธรรม มาจากภาษาอังกฤษว่า “Virtue ethics” หมายถึงความเข้าใจและการดำเนินชีวิตที่ดี โดยมีพื้นฐานอยู่ที่คุณธรรม จริยศาสตร์คุณธรรมมีบทบาทสูงมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ เช่น ในปรัชญาของเพลโตและอริสโตเติล จนกระทั่งยุคแห่งความรุ่งโรจน์ทางปัญญา แนวคิดที่สำคัญทางจริยศาสตร์ หลักจริยธรรม 5 ประการ ความรู้กับคุณธรรมเป็นสิ่งเดียวกันผู้ที่ได้ชื่อว่ามีปัญญา ทุกคนจะต้องเป็นคนประพฤติดีหรือมีคุณธรรมประจำใจอยู่แล้ว 1. ความรอบรู้ 2. ความกล้าหาญ 3. ความรู้จัก

ประมาณ 4. ความยุติธรรม 5. ความกตัญญู หลักจริยศาสตร์ของเพลโต มีหลักแนวคิดว่าจิตวิญญาณมีองค์ประกอบ 3 ส่วนได้แก่ 1. ส่วนที่เป็นเหตุผล 2. ส่วนที่เป็นสปิริต (Spirit) 3. ส่วนที่เป็นความอยาก จริยศาสตร์คุณธรรมของเพลโตมี 4 ประการปัญญา ความกล้าหาญ ความรู้จักประมาณ ความยุติธรรม หลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิตของอริสโตเติล หลักการที่สำคัญก็คือหลักมัชฌิม เป็นหลักการให้ดำเนินชีวิตในทางสายกลางซึ่งอริสโตเติลเสนอไว้ หลักมัชฌิม หมายถึง การตัดสินใจจริยธรรมความประพฤติ หรือการกระทำของมนุษย์ว่าดีชั่วควรไม่ควรนั้น ดังนั้น หลักมัชฌิม จึงเป็นหลักคุณธรรม(ความดี) เป็นหลักของความประพฤติที่แสดงคุณลักษณะอุปนิสัยในเรื่องการตัดสินใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างพอดีจากการใช้หลักเหตุผลและความรู้หรือความเข้าใจอย่างลึกซึ้งที่เกิดจากความชำนาญทางด้านการลงมือปฏิบัติจริง หลักมัชฌิม แบ่งออกเป็น 3 อย่างคือด้านปริมาณมากขึ้น ด้านปริมาณที่สมดุล และด้านปริมาณที่น้อย สำหรับในส่วนที่สมดุลคืออยู่กึ่งกลางระหว่างส่วนที่เกินและส่วนที่พร่อง คำว่าส่วนกลาง หมายถึงสิ่งที่อยู่ห่างจากปลายสุด 2 ด้านเท่า ๆ กัน ที่เป็นสิ่งเดียวกัน เหมือนกันสำหรับทุกคน คำว่าอยู่กึ่งกลาง หมายถึง สิ่งที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป และหลักมัชฌิมของมนุษย์ย่อมเป็นสภาวะที่ดี มีมาตรฐานอยู่ในตัวของมันเอง และพอดีแต่ละบุคคล มันไม่ใช่ความเรื่องความรู้สึกตัดสินใจ

บทที่ 3. จริยศาสตร์เชิงหน้าที่นิยม

จริยศาสตร์เชิงหน้าที่นิยม(Deontological ethics) เป็นจริยศาสตร์ที่อธิบายว่า การตัดสินใจ ความถูกต้องของการกระทำไม่ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำ ขึ้นอยู่กับการกระทำนั้นเอง หรือการกระทำที่มีคุณค่าทางจริยธรรมคือการกระทำที่มีลักษณะทำตามหน้าที่ (Duty) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมว่าต้องเป็นเจตนาที่ดี ซึ่งใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความดีและเจตนาต้องเกิดจากความตั้งใจจริงหรือมีเหตุผลเหตุที่จูงใจให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง จริยศาสตร์เชิงหน้าที่ของการมีหลักการว่าดี ชั่ว ถูก ผิดไม่ใช่สิ่งสมมุติ แต่เป็นสิ่งที่มีความจริงในตัวของมันเองและแน่นอนตายตัว จริยศาสตร์เชิงหน้าที่นิยมของคานต์(Kant) การกล่าวถึงสมรรถภาพในการรับรู้ 2 อย่างคือ 1. เหตุผลบริสุทธิ์ ที่ว่าการรับรู้เรื่องทางประสาทสัมผัสผ่านการกรองด้วยโครงสร้างของสมอง สิ่งที่รับรู้จึงเป็นเพียงภาพปรากฏ(Phenomena) 2. เหตุผลปฏิบัติ ที่ว่าการรับรู้เรื่องศีลธรรมเป็นการรับรู้ความจริงโดยตรง ไม่ผ่านโครงสร้างของสมอง ทฤษฎีจริยศาสตร์เชิงหน้าที่ มี 2 แบบคือ คำสั่งแบบเงื่อนไข และคำสั่งแบบเด็ดขาด

รูปแบบกฎ รูปแบบของกฎคำสั่งเด็ดขาดซึ่งคานต์ได้เสนอไว้ 3 ข้อหลักคือ 1. หลักความเป็นสากลจงกระทำในสิ่งที่สามารถทำให้เป็นกฎสากลได้ 2. หลักของมนุษย์ในฐานะที่มีจุดหมายในตัวเองเป็นหลักการในเชิงปฏิบัติที่กำหนดให้ปฏิบัติต่อมนุษย์ผู้อื่นในฐานะมนุษย์ที่มีเกียรติศักดิ์ศรีและมีคุณค่าในตัวเองต่างจากวัตถุสิ่งของต่าง ๆ และไม่ปฏิบัติต่อมนุษย์ในฐานะเป็นเครื่องมือไปสู่เป้าหมายใด ๆ 3. หลักความเป็นอิสระในตัวเอง หลักความเป็นกฎสากลและหลักของมนุษย์ที่มีเป้าหมายในตัวเองรวมเข้าด้วยกันซึ่งมีลักษณะสำคัญกล่าวคือ จงทำในลักษณะที่ว่าเจตจำนงของท่านสามารถถือได้ว่าตัวมันเองเป็นผู้สร้างกฎสากลไปด้วยในขณะเดียวกันโดยผ่านหลักการส่วนตัวของเจตจำนงเอง

บทที่ 4. ประโยชน์นิยม

ประโยชน์นิยม(Utilitarianism) ถือเอาผลของการกระทำเป็นเกณฑ์ตัดสินการกระทำใดจะถูกหรือผิดดีหรือชั่วแล้วแต่ผลของการกระทำนั้นเป็นอย่างไร หรือก่อประโยชน์หรือโทษ ลัทธิประโยชน์นิยมเป็นลัทธิสุขนิยมในเรื่องอุดมคติชีวิตซึ่งถือว่าความสุขในสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ การกระทำใดที่ก่อให้เกิดความสุขไม่ว่าแก่ตนเองหรือผู้อื่นถือว่าเป็นการกระทำที่ดี ดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับว่าก่อให้เกิดประโยชน์หรือไม่ เจตนาของผู้กระทำจะนำมาตัดสินไม่ได้ เพราะเจตนาไปด้วยจิตใจที่มองไม่เห็น เราไม่สามารถจะรู้ได้ว่าผู้กระทำมีเจตนาอย่างไร แต่ถ้าการกระทำนั้นก่อให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนมากกว่าเกิดความสุขก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี มีนักปรัชญาที่สำคัญ 2 ท่านคือ เจเรมี เบนธัม(Jereme Bentham) กับจอห์น สจ๊วต มิลล์(John Stuart Mill)

ประโยชน์นิยมของเจเรมี เบนธัม ที่ถือว่ามนุษย์มีธรรมชาติแสวงหาความสุข ความสุขเป็นสิ่งที่เดียวที่มนุษย์แสวงหา แม้สิ่งอื่นที่มนุษย์แสวงหาก็คือเพียงวิถีไปสู่ความสุขเท่านั้น หลักการวัดความสุขโดยใช้เงื่อนไข 1. ความเข้มข้น 2. ระยะเวลา 3. ความแน่นอนไม่แน่นอน สิ่งที่ดีได้ว่ามีประโยชน์มากที่สุดคือสิ่งนั้นจะต้องให้ความสุขหรือความพึงพอใจแก่ทุกคนมากที่สุด ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ตามก็ถือว่ามีความประโยชน์ และการกระทำใดก็ตามที่ลดทอนความสุขของสมาชิก การกระทำนั้นถือว่าไม่มีประโยชน์ ความสุขในทัศนะของเบนธัม สามารถวัดได้ซึ่งตรงได้โดยใช้หลักการคำนวณแบบสุขนิยม

ประโยชน์นิยมของมิลล์(John Stuart Mill) ความสุขคือสิ่งเดียวเท่านั้นที่น่าปรารถนา มิลล์เห็นว่ามนุษย์นั้นต่างปรารถนาความสุขเป็นปกติธรรมดา มิลล์ถือว่า คุณภาพของความสุขนั้นให้ค่าความสุขมากกว่าปริมาณของความสุขและความพอใจของมนุษย์กับสัตว์เป็นคนละส่วนกัน ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “เป็นโสกราตีสที่ไม่พอใจดีกว่าเป็นคนโง่ที่มีความสุข” เพราะฉะนั้นลัทธิของมิลล์จึงได้ชื่อว่าประโยชน์นิยมแบบอุดมคติ หลักพื้นฐานทางศีลธรรม ถูกเรียกว่า ประโยชน์หรือหลักมสุข มิลล์เน้นผลประโยชน์ส่วนรวม นำไปสู่ผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งต่างจากเบนธัม(Bentham) ที่เน้นผลประโยชน์ส่วนตัวและนำไปสู่ผลประโยชน์ส่วนรวม

บทที่ 5. อัตนิยม

อัตนิยม (Egoism) หมายถึง ทัศนะที่ถือหลักการว่าผลประโยชน์ส่วนตนเท่านั้นเป็นสิ่งที่ควรแสวงหาและความเชื่อว่าความประพฤติของมนุษย์ถูกครอบงำโดยผลประโยชน์ส่วนตนมากที่สุด โดยเน้นที่ความเป็นเหตุเป็นผล คือ การกระทำที่ตอบสนองความชอบของตนเอง รักตัวเองหรือเห็นแก่ตัวมนุษย์ไม่เคยทำเพื่อคนอื่นอย่างแท้จริง มีนักปรัชญาที่เด่น คือ โทมัส ฮอบส์(Thomas Hobbes) เอพิคิวรัส อัตนิยมทางจริยศาสตร์ แบ่งออกเป็น 3 แบบคือ 1. อัตนิยมทางจริยศาสตร์แบบสากล (Universal ethical egoism) ได้แก่ ชาวอัตนิยมที่ถือว่า มนุษย์ทุกคนควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว 2. อัตนิยมทางจริยศาสตร์แบบปัจเจก(individual ethical egoism) ได้แก่ ชาวอัตนิยมที่ถือว่ามนุษย์ทุกคนควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยมีผู้ชี้แนะว่า แต่ละคนควรแสวงหาด้วยวิธีการใด 3.อัตนิยมทางจริยศาสตร์แบบส่วนบุคคล (personal ethical egoism) ได้แก่ ชาวอัตนิยมที่ถือว่า ฉันทันควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ทั้งนี้โดยไม่สนใจยินดีว่ามีใครคนใดประพฤติปฏิบัติทำนองนี้หรือไม่ นอกจากนี้ยังไม่เคยชี้แนะให้ใครคนใดรู้ว่าควรแสดงอะไรอีกด้วย

จริยศาสตร์ของเอพิคิวรัส จัดเป็นสุขนิยมส่วนตนที่มีเหตุผล เพราะถือว่าความสุขที่แท้จริงต้องเป็นความสุขที่มากที่สุดให้แก่ตัวเราเอง ซึ่งมีใช้ความสุขเฉพาะหน้า เช่นการกิน ดื่มเที่ยว สำราญแต่เป็นความสุขระยะยาว (long-term Pleasure) เช่น มีความประทับใจกับสุนทรียภาพ และมีความรู้ เขาเชื่อว่าเราจะมีสุขระยะยาวได้ ก็โดยการอยู่อย่างสงบปราศจากความกังวลหรือทุกข์ใจ ต้องไม่สนองความต้องการทางกายภาพมากนัก แล้วมุ่งทำให้สงบ ไม่สุดโต่งเกินไป สอนให้มีความรับผิดชอบให้คำนึงสุขระยะยาวกล่าวได้ว่าเป็นความสุขที่เดินทางสายกลาง ไม่เจ้าสำราญเกินไป และไม่โดดเดี่ยวว่าเหวจนเกินไปยังเห็นความสัมพันธ์จากเพื่อนเป็นสิ่งประเสริฐ แต่ไม่จำเป็นต้องทำอะไรให้เพื่อน ถ้าทำก็อยากทำและทำอย่างอิสระชน

ตามทัศนะของโทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ความเห็นแก่ตัวคือแก่นแท้ของมนุษย์ทั้งหมดของมนุษย์คือการเห็นแก่ตัวมนุษย์ทำการทุกอย่างมีตัวเองเป็นเป้าหมาย ไม่ว่าจะทำอะไรเพื่อคนอื่นหรือเพื่อสังคมและไม่ว่าจะทำโดยตรงหรือโดยอ้อม ล้วนแล้วแต่มีตัวเองเป็นเป้าหมายทั้งสิ้น คุณธรรมของมนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตา เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นภาพมายาทั้งสิ้น จริยศาสตร์ของฮอบส์ มีแนวคิดแบบสัมพัทธนิยมที่ยึดหลักความดีว่า สิ่งที่ดีคือสิ่งที่ข้าพเจ้าชอบ

บทที่ 6. สัมพัทธนิยม

สัมพัทธนิยม(Relativism) หมายความว่า สิ่งนั้นขึ้นอยู่กับหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสิ่งอื่น ความหมายตรงข้ามกับสมบูรณนิยม ประเภทของสัมพัทธนิยมแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1. การกระทำที่ดีคือการกระทำที่ยึดตัวบุคคล 2. การกระทำดีคือการทำตามจารีตประเพณีศีลธรรม พวกสัมพัทธนิยมถือว่าดีชั่วเป็นสิ่งสมมุติ หากมีจริงไม่ แต่ละท้องถิ่นอาจสมมุติแตกต่างกันออกไปไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ ที่สามารถถือได้ว่าเป็นกฎเกณฑ์สากลที่มนุษย์ทุกยุค ทุกสมัย ทุกสถานที่จะยอมรับร่วมกันได้ ทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ตัวอย่าง กลุ่มนักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบนี้คือ พวกโซฟิสต์(Sophist) มีแนวคิด ว่า ดี คือสิ่งที่ใช้สมมุติเรียกสิ่งที่จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตัวเราหรือพวกพ้องของเราโดยตรงหรือทางอ้อม ส่วนชั่ว ใช้สมมุติเรียกสิ่งที่จะก่อให้เกิดโทษแก่เราหรือพวกพ้องของเราไม่ว่าทางตรงก็ทางอ้อม เมื่อ ดี ชั่ว ไม่มีจริงเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินดี ชั่ว ก็ไม่มีจริงด้วย มันขึ้นอยู่กับความรู้สึกของมนุษย์แต่ละคนแต่ละกลุ่มเท่านั้น พวกโซฟิสต์จึงถือว่า มนุษย์เป็นเครื่องวัดทุกสรรพสิ่ง (Man is the measure of all thing)

บทที่ 7. อัตถิภาวนิยม

อัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นทฤษฎีทางจริยศาสตร์ที่เน้นให้มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองยิ่งสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นเพียงใดมนุษย์ก็จะสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์แสดงความรู้สึกนึกคิดออกมา ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นนวนิยาย บทละคร บท

กวีนิพนธ์ ศิลปะและทิวทัศน์ เป็นแนวคิดปรัชญาร่วมสมัยแล้วค่อย ๆ ได้รับความสนใจจากคนทั่ว ๆ สำหรับกิเออการ์ด(Soren kierkggard) คำว่า Existence การดำรงอยู่ ใช้หมายถึง ภาวะความเป็นมนุษย์ อย่างปัจเจกบุคคล การดำรงอยู่(to exist) หมายถึง ภาวะการมีอยู่ของบุคคล ปัจเจกบุคคลผู้ตื่นรู้ ผู้ใคร่ครวญหาทางออกต่าง ๆ ผู้เลือก ผู้ตัดสินใจ ผู้ที่เหนืออื่นใด ยอมรับในตนเอง ปรัชญาของมาร์ติน ไฮเดกเกอร์(Martin Heidegger) งานหลักของไฮเดกเกอร์คือ การมีอยู่และเวลา ไฮเดกเกอร์ ได้วางสิ่งที่เขาเรียกว่า คำถามของความเป็นอยู่ ไฮเดกเกอร์ชี้ให้เห็นว่า คนต่างจากสิ่งของ คือ คนเท่านั้นที่สามารถตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นของเขาเองและสนใจเกี่ยวกับความเป็นในตัวของมันเองได้ “คนในฐานะดาซีน-man as Dasein” คำว่า คนอาจถูกหลอกได้ เพราะในประวัติศาสตร์ของปรัชญาให้คำอธิบายของคำว่า “คน” ไว้มากมายจนดูไปเหมือนกับคำนิยามของสิ่งของที่จำกัด การที่จะคิดเรื่องของมนุษย์จะต้องอาศัยสารัตถะ 2 อย่างคือ อย่างแรกมนุษย์ในฐานะของผู้รู้ ที่เผชิญโลกอยู่ และอีกฐานะในฐานะวัตถุที่ถูกรู้ได้ ปรัชญาของซ็อง ปอล ซาร์ตร์(Jean Paul Sartre) ได้กล่าวว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ต้องเปิดเผยให้เห็นว่ามีการดำรงอยู่ ถ้าไม่แสดงออกก็ถือว่าไม่ดำรงอยู่ และไม่มีพระเจ้าและไม่มีชะตากรรมกำหนดมนุษย์ที่แท้จริง มนุษย์คือเสรีชน มนุษย์คือเสรีภาพ มนุษย์ถูกสาปส่งมาให้มีเสรีภาพ (man is condemned to be Free) มนุษย์แต่ละคนแต่มีภาวะปัจเจก

บทที่ 8. จริยศาสตร์ฮินดู

จริยศาสตร์ฮินดู มีแนวคิดเน้นการปฏิบัติ ไม่แยกขาดจากศาสนา มีเรื่องศรัทธากับความเชื่อ (Believe) ด้วยซึ่งทำให้มีข้อผูกมัดกับหลักศีลธรรมหรือจริยธรรม จึงออกมาเป็นการปฏิบัติได้ และการที่จะให้รู้แจ้งความจริงนั้นก็ต้องปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์ ปรัชญาอินเดีย หมายถึง ปรัชญาทุกสำนักหรือทุกระบบที่เกิดขึ้นในอินเดีย เช่น พุทธปรัชญา ปรัชญาเซน เป็นต้น ปรัชญาอินเดียทุกสำนักวางหลักการสำคัญของตนคล้าย ๆ กันคือเห็นแจ้งตน มี 2 สายสำคัญคือ สายอัสติกะ หมายถึง ระบบแนวคิดที่ยอมรับความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทย์โดยไม่ต้องพิสูจน์ ได้แก่ นยายะ ไวเศษิกะ สางขะโยคะ มีมางสา เวทานตะ 2. นาสติกะ หมายถึง ระบบแนวคิดที่ไม่ยอมรับความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท เช่น ปรัชญาจรวากพุทธปรัชญา และปรัชญาศาสนาเซน จริยศาสตร์ในอุปัชฌ์ ที่สำคัญหรือจุดเด่นของปรัชญาอุปัชฌ์มี 4 เรื่องใหญ่ ๆ คือ 1. อาตมัน 2.พรหมัน 3. มายาหรืออภิปรัชญา 4. กฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่

บทที่ 9. จริยศาสตร์ในปรัชญาจรวาก

จริยศาสตร์ในปรัชญาจรวากเป็นวัตนนิยมและยึดถือความรู้ประจักษ์เป็นความรู้ที่ถูกต้อง อภิปรัชญาของจรวากถือว่า สรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ปฏิเสธชาติหน้าและอาตมัน ปฏิเสธพระเจ้า จริยศาสตร์จรวากมีแนวความคิดเป็นวัตนนิยม ยึดถือความสุขทางเนื้อหนังมังสาเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต โดยถือคติว่า “จงกินจงดื่ม และรื่นเริงสำราญจากกามารมณ์ให้มากที่สุด” มนุษย์ทุกคนเกิดหนเดียวตายหนเดียว คนดีคนชั่วมีจุดหมายปลายทางเดียวกันคือ ความตาย

มนุษย์จึงควรแสวงหา ตักดวงความสุขให้ได้เต็มที่ ตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่นี้เท่านั้น ปฏิเสธเรื่องกรรมและผลของกรรม

บทที่ 10. จริยศาสตร์ในปรัชญาเซน

จริยศาสตร์ในปรัชญาเซน มีเป้าหมายสูงสุดในชีวิตคือการบรรลุโมกษะอันเป็นสภาวะที่ชิวะปราศจากกิเลส ชิวะที่บรรลุโมกษะแล้วจะเป็นชิวะที่หมดจดบริสุทธิ์ซึ่งเป็นธรรมชาติเดิมของชิวะ สาเหตุที่ชิวะไม่สามารถบรรลุโมกษะได้เพราะอำนาจของกรรมที่กระทำ ดังนั้น ปรัชญาของเซน จึงมีคำสอนให้ทำลายกรรมเก่าและปิดกั้นกรรมใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น จริยศาสตร์ในปรัชญาเซน แบ่งออกเป็น 2 ระดับคือ 1. จริยศาสตร์ขั้นต้น ได้แก่อาคารธรรม 2 และเมตตากาธุมา 2. จริยศาสตร์ขั้นสูง ได้แก่ อาคารธรรม 6 เกณฑ์ตัดสิ้นความดีความชั่วในจริยศาสตร์เซนมีอยู่ 7 ประการเรียกว่า สยาทวาทหรือตรรกวิทยา 7 ประการ คือ 1.อาจเป็นไปได้ 2.อาจเป็นไปได้ 3.อาจเป็นไปได้และอาจเป็นไปได้ 4.ไม่สามารถพรรณนาได้สามารถพรรณนาได้ 5.สามารถเป็นไปได้ ไม่สามารถพรรณนาได้ 6.ไม่สามารถเป็นไปได้ ไม่สามารถพรรณนาได้ 7.สามารถเป็นไปได้ ไม่สามารถเป็นไปได้และไม่สามารถพรรณนาได้

บทที่ 11. พุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ในแบบเดิมหมายถึง 1.คำสอนที่มาจากพระพุทธศาสนา เช่น หลักอริยสัจ 4 2. พุทธ จริยศาสตร์ หมายความว่า โดยหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาในประเด็นต่าง ๆ ความขัดแย้งต่าง ๆ หรือเกณฑ์เพื่อการพิจารณาและตัดสินใจในกรณีที่ต้องมีทางเลือก 2 ทางเพื่อเป็นการยุติข้อขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้น ขอบเขตพุทธจริยศาสตร์ 1. ทั้งมนุษย์และสัตว์ตกอยู่ภายใต้กฎมาตรฐานเดียวกัน เพราะมีองค์ประกอบแห่งชีวิตเหมือนกัน 2. ทั้งมนุษย์และสัตว์สามารถทำความดีความชั่วได้เหมือนกัน หลักการพุทธจริยศาสตร์ว่าด้วยหลักการแห่งความประพฤติและวิถีปฏิบัติของผู้ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบาน และผู้หมดจดจากกิเลส ลักษณะความดีที่แสดงไว้ในพระสูตรต่าง ๆ สรุปได้ 3 ลักษณะคือ 1. ลักษณะเชิงจิตวิสัย เป็นลักษณะที่รู้สึกได้ด้วยความรู้สึกทางศีลธรรมของผู้ทำ 2. ลักษณะเชิงวัตถุวิสัยเป็นลักษณะที่แสดงถึงธรรมชาติของความดีหรือภาวะของความดีได้แก่ เป็นสิ่งที่ดีเป็นสิ่งที่ประเสริฐ เป็นกุศล เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นสิ่งไม่มีอาสวะ 3. ลักษณะเชิงปฏิบัติ ลักษณะเชิงปฏิบัติเป็นลักษณะที่แสดงออกในทางปฏิบัติหรือปรากฏแก่ผู้ทำเอง ได้แก่ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ไม่เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส มีสุขเป็นกำไร ระดับจริยธรรมในพุทธปรัชญา ในการตัดสินใจจริยธรรมของพุทธปรัชญาไม่ยึดถือเอาผลที่เกิดขึ้นจากเจตนาของบุคคลมาเป็นเกณฑ์ตัดสินขั้นเด็ดขาดแต่ตัดสินที่เจตนาเป็นหลักใหญ่ เพราะมีเรื่องของผลการจากอดีตมาเกี่ยวข้องซับซ้อนอยู่ด้วย เรื่องผลของกรรมในพุทธจริยศาสตร์จึงเป็นเรื่องละเอียด กรรมหรือการกระทำมี 3 ประเภท ในพุทธจริยศาสตร์ คือ มโนกรรมและกายกรรม วชิกรรม มโนกรรมย่อมให้ผลในอันดับแรก พุทธจริยศาสตร์มีเกณฑ์ตัดสินตามหลักอริยปไตย 3 ถือเจตนาเป็นเกณฑ์ตัดสินว่าดี ว่าชั่ว ระดับของจริยศาสตร์ ขั้นต้นคือเบญจศีล-เบญจธรรม ระดับกลางกุศลกรรมมาบท 10

เป็นได้ทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ระดับสูงอริยมรรคมืองค์ 8 ระดับความสุขในพุทธจริยศาสตร์มี 3 ระดับคือ กามสุข ความสุขที่เนื่องด้วยกาม ฌานสุข สุขที่เนื่องด้วยฌาน นิพพานสุข สุขที่เนื่องด้วยนิพพาน

บทที่ 12. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมกับปัญหาการฆ่าตัวตาย

การฆ่าตัวตายหรืออัตวินิบาตกรรมคือ การกระทำของมนุษย์ที่ทำให้ตนเองเสียชีวิตโดยเจตนา เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม หมายถึงหลักที่ใช้ในการกระทำตัดสินการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งว่าถูกหรือผิด โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มคือ 1.กลุ่มที่คัดค้านการฆ่าตัวตายทุกกรณี โดยภาพรวมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มของศาสนา และกลุ่มของนักปรัชญาศาสนาซึ่งมีความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการทำอัตวินิบาตกรรมนั้นเป็นการทำติดต่อพระเจ้า ผิดต่อสังคมและติดต่อตนเอง 2. กลุ่มที่เห็นว่าการกระทำการฆ่าตัวตายเป็นสิทธิที่ทุกคนสามารถทำได้ หากไม่พอใจในร่างกายและความเป็นอยู่ของตน การเลือกนั้นมิได้เป็นการผิดต่อตนเอง ผิดต่อสังคมและผิดต่อพระเจ้าแต่ประการใด จริยธรรมของมโนธรรมสัมบูรณ์กับปัญหาการฆ่าตัวตาย ชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีความสำนึกทางศีลธรรม ความสำนึกนี้เป็นเสียงภายในจิตใจที่บอกว่าอะไรผิด อะไรถูก ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ ปัญหาการฆ่าตัวตายในฐานะมนุษย์ที่มีความเป็นตัวของตัวเอง คือมนุษย์เป็นสิ่งมีค่าในตัวเองยึดถือตัวเองเป็นผู้ตัดสินการกระทำ นักปรัชญากรีกโบราณต่อต้านเรื่องการฆ่าตัวตายโดยกล่าวอ้างเทพเจ้า มนุษย์จึงไม่มีสิทธิที่จะกระทำการดังกล่าวโดยขาดความยินยอมของเทพเจ้า นักเทววิทยาคริสต์ต่อต้านการฆ่าตัวตายโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อพระเจ้า ปราภุชัตเจนในงานเขียนของนักบุญ โทมัส อควินัส

บทที่ 13. จริยศาสตร์กับปัญหาสิทธิของสัตว์

จริยศาสตร์กับปัญหาสิทธิของสัตว์ กลุ่มที่เน้นพื้นฐานทางสิทธิแนวคิดเรื่องสิทธิจะไม่ยอมรับสัตว์ในฐานะที่มีสิทธิอย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับมนุษย์ แนวคิดไฮด์เชออร์ (Albert Schweitzer) และ ซิงเกอร์ (Peter Singer) เห็นว่าสัตว์เป็นชีวิตที่มีคุณค่าในตัวเอง มีค่าเท่าเทียมกันกับชีวิตมนุษย์เพราะสัตว์ล้วนรักตัวเอง มนุษย์ควรมีศีลธรรมต่อสัตว์ด้วย ปัญหาเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิของสัตว์ มีปัญหาการค้าสัตว์ป่า ปัญหาการทารุณกรรม สัตว์ในภาพยนตร์ สัตว์ในสวนสัตว์ สัตว์เพื่อการกีฬา การกินสัตว์เป็นอาหาร การใช้สัตว์ในการทำยาสัตว์ทดลอง วิธีการแก้ปัญหาของการทารุณสัตว์ที่นอกเหนือจากสัตว์ป่า โดยจัดตั้งองค์กรคุ้มครองสัตว์ป่ากฎหมายต้านทารุณกรรมสัตว์ จริยศาสตร์ที่ให้ความสำคัญเหตุผลหรือจริยศาสตร์คุณธรรมกับท่าทีต่อสัตว์ นักคิดกลุ่มนี้มีพื้นฐานความคิดมาจากอริสโตเติลที่มีว่า ในตัวของมนุษย์มีการรวมตัวของวิญญาณ 3 ประเภทคือวิญญาณพืช วิญญาณสัตว์และวิญญาณมนุษย์ ศาสนาคริสต์ซึ่งมีคำสอนที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรืองได้ให้ความสำคัญต่อมนุษย์ในด้านความมีเหตุผลและการสร้างโลกของพระเจ้าที่ให้มีมนุษย์ครอบครองสัตว์ จริยศาสตร์ประโยชน์นิยมกับสัตว์เห็นว่ามนุษย์มีความสามารถบางอย่างที่ทำให้มนุษย์รู้จักความสุขที่มีคุณภาพสูงกว่าความสุขของสัตว์ เพราะสัตว์ไม่มีสมรรถนะที่จะรู้ความสุขอย่างมนุษย์ได้ เบนธัม (Jeremy Bentham) ไม่เห็นด้วยกับการนำสัตว์มาทดลองและถือว่าการนำสัตว์มาทดลองเพื่อประโยชน์ของมนุษย์เป็นสิ่งที่ผิดจริยธรรม จริยศาสตร์อินเดียที่

สำคัญเพื่อการอนุรักษ์สัตว์ มีหลักอหิงสา หลักสังสารวัฏ จริยศาสตร์เซนกับสัตว์ เซนเป็นศาสนาแบบธรรมชาตินิยม มีระบบศีลธรรมที่เอื้อถึงไม่เฉพาะสัตว์เท่านั้นแต่ยังครอบคลุมไปถึงพืชและสิ่งธรรมชาติต่าง ๆ พุทธจริยศาสตร์กับสัตว์มีท่าทีต่อสัตว์อย่างมิตรภาพ เคารพสิทธิของสัตว์ การพึ่งพาอาศัยการระหว่างมนุษย์กับสัตว์ มีหลักความเมตตากรุณา อาศัยศีล 5 มีเกณฑ์พุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ คือ 1. สัตว์มีชีวิต 2. รู้ว่าสัตว์มีชีวิต 3. จิตคิดจะฆ่า 4. มีความพยายาม 5. สัตว์มีชีวิตตายด้วยความพยายามนั้น

บทที่ 14. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเป็นหลักที่ใช้ตัดสินว่าการกระทำอย่างหนึ่งดีหรือชั่วถูกหรือผิดเป็นปัญหาหนึ่งทางจริยศาสตร์ เช่น จริยศาสตร์คุณธรรม ขึ้นอยู่กับปัญหาคุณธรรมการดำเนินทางสายกลาง และปัจจัยหลายอย่างในสภาพแวดล้อมที่ต้องกำหนดความดี ทฤษฎีประโยชน์นิยมมีแนวคิดที่สอดคล้องกับสัมพัทธนิยมในแง่ที่ถือว่าธรรมชาติของความจริงและความดีมีลักษณะไม่เด็ดขาดตายตัวภายในตัวของมันเอง แต่พวกประโยชน์นิยมจะมีทฤษฎีเพิ่มเติมออกไปในแง่ที่ถือว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์นิยมถือว่าความดีเป็นสิ่งเดียวกับความสุข โดยได้เสนอหลักการว่า ทุกการกระทำย่อมมีเป้าหมายบางอย่างไว้แล้ว ต่อมาในการพิจารณาว่าการกระทำอย่างไรจึงจะถือว่าดี การกระทำอย่างไรจะถือว่าไม่ดีนั้น ได้เสนอหลักในการพิจารณาเรื่องดังกล่าวหลักนี้มีชื่อว่าหลักมหสุข (Greatest happiness) จริยศาสตร์หน้าที่นิยมของคานต์(Kant) ถือว่าความดี ความชั่วเป็นสิ่งแน่นอนตายตัว ถ้าการกระทำบางอย่างดี มันต้องดีเสมอ ไม่มีเงื่อนไข ไม่ขึ้นอยู่กับผลของการกระทำว่าจะทำให้มนุษย์เป็นสุขหรือทุกข์มากขึ้น ไม่ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้ตัดสิน การกล่าวว่าการกระทำที่ดีคือการกระทำด้วยเจตนาดีและการกระทำด้วยเจตนาดีนี้เองหมายถึงการกระทำตามหน้าที่ ส่วนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้ได้กับทุกคน ทุกเพศ ทุกอาชีพ ทั้งคนรวย คนจน ทุกระดับ ทุกสังคมใช้ได้ทั้งระดับประเทศกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ระดับรัฐ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง จริยธรรมของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับคุณธรรม ตัวอย่างการเปรียบเทียบ

เปรียบเทียบจริยศาสตร์คุณธรรมกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง			
โสกราตีส	เพลโต	อาริสโตเติล	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพอ
ความรอบรู้	ความฉลาด	กล้าหาญ	ประมาณ
ความกล้าหาญ	ความกล้าหาญ	พอประมาณ	มีภูมิคุ้มกัน
ความยุติธรรม	ความรู้จักประมาณ	ความยุติธรรม	มีเหตุผล
ความกตัญญู	ควบคุมตนเอง	ปัญญา	มีความรู้

ความรู้จักประมาณ	ความยุติธรรม	สุวรรณมรรคา(ทางสายกลาง)	มีคุณธรรม

3. ข้อวิจารณ์และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

3.1 จุดเด่น หนังสือเรื่อง “ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์”

ประเด็นแรก หนังสือได้กล่าวถึงประเด็นทางจริยศาสตร์ทั้งตะวันตกและตะวันออก มีบทวิเคราะห์ สรุป และอภิปรายผลบางประเด็นทำให้หนังสือมีความน่าสนใจมีประเด็นของจริยศาสตร์ประยุกต์ให้เห็น ประเด็นทางจริยศาสตร์ที่ร่วมสมัย

ประเด็นที่สอง การเรียบเรียงนำเสนอเนื้อหาแล้วได้ว่ามีความเป็นลำดับขั้นตอน การทำความเข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น แม้ว่าหนังสือจะมีขนาดและความหนาที่ตาม ผู้สนใจสามารถค้นคว้าต่อยอดไปได้อีก

ประเด็นที่สาม การนำเสนอเนื้อหาที่มีความเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละปรัชญาหรือนักปรัชญา แม้ว่าจะมีการวางเนื้อหาประเด็นให้สอดคล้องกันบ้างก็ตาม ซึ่งทำให้มีความน่าสนใจและมีความเป็นธรรมชาติน่ามากยิ่งขึ้น

3.2 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม หนังสือเรื่อง “ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์”

ประเด็นแรก เนื้อหาบางส่วนและบางประเด็นมีการใช้คำว่าจริยศาสตร์และจริยธรรมผสมกันอยู่บ้างทำให้เห็นสงสัยได้ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ตัวอย่างคำว่า “จริยธรรม” ปรากฏอยู่ด้วย เช่น หลักจริยธรรมในการดำเนินชีวิตของอาริสโตเติล เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในปรัชญาภคเวทีศา เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธปรัชญา เป็นต้น

ประเด็นที่สอง หากสามารถมีส่วนขยายเป็นภาคผนวกเพิ่มเติมเรื่องคำหรือข้อความบางข้อความ จะทำให้น่าสนใจและเข้าใจถึงบริบทของการใช้คำหรือข้อความนั้น ๆ ได้ดีมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ประเวศ อินทองปาน. (2563). ปัญหาและทฤษฎีจริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 1. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การเกิดขึ้นของอภิสมาจารสิกขาบทของพระภิกษุ
ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและนิกายมหายาน
ORIGIN OF PRECEPTS FOR DECENT CONDUCTS OF MONKS
IN THERAVADA AND MAHAYANA BUDDHISM

พระสมบัตร จารุธัมโม (ถาวร), พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), สิริภพ สวนดง
PhraSombat Charuthammo (Thaworn), PhraWorawut Wisutthimethi (Othong)

Siraphop Suandong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, PhraNakhonSiAyutthaya

นักวิชาการอิสระ

Independent academic

Corresponding author, e-mail: warawut19952538.com,Siraphop096@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 28 เมษายน 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 3 พฤษภาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 3 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

พระวินัยเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นมา เพื่อควบคุมพฤติกรรมของภิกษุทั้งหลายให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ประกอบด้วย สิกขาบทที่มาจากพระปาติโมกข์ และสิกขาบทที่มาจากพระปาติโมกข์ เรียกว่า อภิสมาจารสิกขาบท ในพระพุทธศาสนาเถรวาท การเกิดขึ้นของอภิสมาจารสิกขาบทพระพุทธองค์ทรงทรงบัญญัติไปตามสภาพภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่พระพุทธศาสนาแผ่ไปถึง สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ เช่น การอุปสมบท การสงฆ์ รวมถึงเรื่องการเก็บรักษาอาหารได้ในยามเกิดทุกข์ภัย สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับสังคม พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้กุลบุตรสามารถเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ โดยไม่มีเลือกชั้นวรรณะ และอาชีพปาริสุทธิศีล และการเกิดขึ้นของอภิสมาจารด้านวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมในการบิณฑบาต การนุ่งห่มจีวร เสนาสนะ และคิลานเภสัช

สำหรับพระพุทธศาสนา มหายาน การเกิดขึ้นของอภิสมาจารด้านภูมิศาสตร์ เกิดขึ้นมาจากสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกันอย่างมากทำให้เกิดมีอภิสมาจารสิกขาบทเช่น รูปแบบการนุ่งห่มจีวรที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น และการอุปสมบท ส่วนการเกิดขึ้นของอภิสมาจารด้านสังคม เกิดการพัฒนาการเช่น เรื่องการมีครอบครัว การประกอบอาหารทานเองได้ การมุ่งบำเพ็ญประโยชน์ต่อชาวโลกซึ่งเปลี่ยนไปตาม

สภาพพื้นที่และเวลา และการเกิดขึ้นของอภิสมจารด้านวัฒนธรรม เช่น การไม่ทานเนื้อสัตว์ การฉันอาหารในเวลาเย็น

การเปรียบเทียบการเกิดขึ้นของอภิสมจาร ในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายมหายาน พบว่า มีนัยที่เหมือนกัน คือพระวินัยบัญญัติของทั้งสองนิกาย มีสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ และที่มานอกพระปาติโมกข์เหมือนกัน ต่างกันแค่จำนวนของสิกขาบทเท่านั้น ส่วนนัยที่แตกต่างกัน คือนิกายเถรวาทไม่ตัดทอน ไม่เพิ่ม และไม่เปลี่ยนแปลงสิกขาบททุกข้อที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ส่วนนิกายมหายานนั้นสามารถตัดทอน และเปลี่ยนแปลงสิกขาบทได้ตามกาลเทศะ

คำสำคัญ: การศึกษาเปรียบเทียบ, เถรวาท, มหายาน, อภิสมจาร

Abstract

The Discipline was prescribed by the Buddha for the restricting behavior of monks aiming at living together peacefully, consisting of the fundamental precepts and out of the fundamental ones or called the precept for decent conduct of monks. In Theravada Buddhism, the origin of precepts for decent conduct of monks the Buddha prescribed as per geography, society and culture Buddhism reached to. The geographical precepts that the Buddha prescribed such as ordination, bathing, including the keeping of foods in the time of famine; social precepts such as the permission to all men from all walks of life to enter to monastery without discrimination from social status, and the purity of conduct connected with livelihood; cultural precepts such as the culture of receiving alms food, cloth dressing, shelter, medicine etc.

In Mahayana Buddhism, the origin of this kind of precept took placed due to the situation of geography that highly contrasts making the emergences of the precepts for decent conduct, for example, the ordination, the type of robe dressing etc. For the social precept, it had the development in many directions such as married monks, food cooking, and doing for the world that has changed in accordance with various places and times. In addition, the cultural precepts also have emerged, for example, eating non vegetarian food, eating food at the night time etc.

From the comparison on the origin of precepts for decent conduct in Theravada and Mahayana Buddhism, it was found that both of them have the similar points on the discipline that have both fundamental precepts and out of fundamental ones, but they have different only for the quantities of precepts, the different point of them was that Theravada Buddhism tries to keep it as original as possible, have no removing, adding or changing of any precept that the Buddha had laid down, whereas Mahayana Buddhism

can remove and change this kind of precepts in accordance with place and time appropriately.

Keywords: A Comparative Study, Theravada, Mahayana, Precepts for decent conducts

บทนำ

ปัญหาทั้งหลายในโลกสืบเนื่องมาจากความต้องการที่จะสนองความอยากของตนเอง หรือในขั้นต้นเป็นไปในรูปของความพอใจ ตัณหาจึงเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ มนุษย์เมื่อทราบว่ามีตัณหาเป็นต้นเหตุหรือสาเหตุหลักของปัญหาทั้งหลายแล้ว มนุษย์เองก็พยายามขจัดหรือละตัณหาอันเป็นกิเลสที่มีมาตามธรรมชาติของมนุษย์เสียได้ โดยมุ่งไปที่ความประพฤติอันเป็นพื้นฐาน ได้แก่ศีลในระดับต่าง ๆ แล้วขยายขอบเขตความประพฤติในด้านความดีให้สูงขึ้น ด้วยอาศัยการปฏิบัติขั้นสมาธิและปัญญาเข้ามาช่วยมากขึ้นโดยลำดับ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า นรชนผู้มีปัญญาตั้งมั่นแล้วในศีล อบรมจิตและปัญญาให้เจริญอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีปัญญารักษาตนรอด ภิกษุชั้นพึงถาวรชฎนี้ได้ ราคะกัฏฐิ โทสะกัฏฐิ อวิชชากัฏฐิ บุคคลทั้งหลายกำจัดเสียได้ บุคคลทั้งหลายนั้นมีอสังขารแล้ว เป็นผู้ไกลจากกิเลสตัณหาเป็นเครื่องยุ่งอัน บุคคลทั้งหลายนั้นสวางเสียแล้ว นามกัฏฐิ รูปกัฏฐิ ปฏิชชะสัญญาและรูปสัญญาที่ติ ย่อมดับหมดไปในที่ใด ตัณหาเป็นเครื่องยุ่งนั้น ย่อมขาดไปในที่นั้นจากข้อความที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ศีลมีความจำเป็นมากในระดับพื้นฐานในการปฏิบัติเพื่อที่จะบรรลุถึงจุดหมายของชีวิต ต่อจากนั้นมีสมาธิเป็นระดับกลางและปัญญาเป็นระดับสูงสุด ซึ่งเป็นไปตามลำดับของการบรรลุถึงจุดหมายของชีวิต ในกระบวนการปฏิบัติธรรมเพื่อที่จะบรรลุถึงจุดหมายของชีวิตนั้น สามารถเริ่มต้นด้วยการละเว้นจากความชั่วก่อนแล้ว จึงเสริมสร้างความคิดให้บริสุทธิ์จนถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้น

พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อป้องกันการละเมิดและการกระทำผิดในครั้งต่อไปของพระภิกษุ เรียกว่า พุทธบัญญัติ และพระพุทธรูปบัญญัติ คือประมวลพระวินัยปิฎก เป็นระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ พระวินัยซึ่งเป็นที่พระพุทธบัญญัตินี้ แบ่งออกเป็นสองส่วน คืออาทิพรหมจริยาสิกขา และอภิสมาจาริกาสิกขา พระพุทธรูปบัญญัติ หมายถึง พระบัญญัติของพระพุทธองค์ หรือข้อกำหนดทางพระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นสิกขาบท พระวินัยนั้นพระพุทธรูปไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า ต่อเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามประพฤติเช่นนั้นอีก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสตอบพระสารีบุตรว่า จงรอไปก่อนเถิดสารีบุตร ตถาคตรู้เวลาที่บัญญัติสิกขาบท ศาสดาจะยังไม่บัญญัติสิกขาบทแก่สาวก ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงตลอดเวลาที่ยังไม่เกิดอาสวัฏฐานิยธรรม ในสงฆ์เมื่อเกิดอาสวัฏฐานิยธรรมในสงฆ์ ตถาคตจึงจะบัญญัติสิกขาบทจะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่สาวก เพื่อขจัดธรรมเหล่านั้น สารีบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่มีเสนียด ไม่มีโทษ ไม่มีสิ่งมัวหมอง บริสุทธิ์ผุดผ่อง ดำรงอยู่ในสารคุณแท้จริงในภิกษุ 500 รูป

ผู้มีคุณธรรมอย่างต่ำก็ขึ้นโสตาบัน จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า พระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า พระพุทธรูปห้ามพระสารีบุตรซ้ำสองครั้งด้วยอำนาจแห่งความเอื้อเฟื้อ การบัญญัติสิกขาบทเป็นพุทธวิสัย วิถีกมธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอสังขารเหล่านั้นยังไม่ปรากฏในสงฆ์เพียงใด พระศาสดาจะไม่ทรง

บัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพราะถ้าฟังบัญญัติ ก็ไม่พึงพ้นจากการค่อนขอของผู้อื่น จากข้อที่จะถูกตำหนิเพราะชนเหล่าอื่นไม่เห็นวิติกมโทษ จะค่อนขอว่า พระสมณโคตมผูกมัดด้วยสิกขาบท บัญญัติปาราชิกด้วยเหตุเพียงว่า ภิกษุสงฆ์ยอมทำตามคำของเรา กุลบุตรเหล่านี้ยอมละโภคะ เครื่องญาติ แม้ราชสมบัติออกบวช เป็นผู้สันโดษ เคารพจิตในสิกขา ไม่ห่วงใยในร่างกายและชีวิต แล้วใครเล่าจักเสพเมถุน จักลักของผู้อื่น จักเข้าไปตัดชีวิตผู้อื่น หรือจักเลี้ยงชีวิตด้วยการอวดคุณที่ไม่มี ปาราชิกนั้นแม้ไม่ทรงบัญญัติไว้ แต่ปรากฏโดยสังเขปในบรรพชา ในสมัยแรกเริ่มก่อตั้งพระพุทธศาสนา ในสมัยนั้นจำนวนภิกษุยังมีไม่มาก เป็นสังคมาเล็ก ๆ ยังไม่มีการประพฤติดิถี ทั้งยังไม่มีปัญหาเสื่อมเสียร้ายแรงเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลายต่างดำเนินตามพระพุทธองค์อย่างเคร่งครัด เป็นการประพฤติแบบอริยะสงฆ์ ในระหว่างนี้ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ เพื่อเป็นแนวประพฤติปฏิบัติสำหรับภิกษุทั้งหลาย ระหว่างพรรษาที่ 1 ถึงพรรษาที่ 19 พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงมีพระพุทธบัญญัติที่เป็นโทษหนัก จนกระทั่งถึงพรรษาที่ 20 คัมภีร์สมันตปาสาทิการะบุว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธบัญญัติปฐมปาราชิกในพรรษาที่ 20 เพราะพระสุทินผู้เป็นต้นบัญญัติบวชในพรรษาที่ 12 ของพระพุทธเจ้า และในขณะที่พระสุทินบวชได้ ๘ พรรษาได้เสพเมถุนกับอดีตรรยาที่ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้นพรรษาที่ 8 ของพระสุทินตรงกับพรรษาที่ 20 ของพระพุทธองค์ พระพุทธบัญญัติปฐมปาราชิก สิกขาบทที่ 1 ห้ามภิกษุเสพเมถุนว่า ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสงวามิได้ ในส่วนพระพุทธศาสนamahayan นี้ มีสิ่งที่น่าศึกษาอีกประการหนึ่ง คือสิกขาบทของพระโพธิสัตว์ โดยทางอุตตรนิกายถือปฏิบัติหลักทฤษฎีนี้ว่าโพธิสัตว์มรรค ซึ่งกำหนดมาตรฐานจากสมัยที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มทรงผนวช แต่ยังไม่ทรงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกพระองค์ว่าพระศากยมุณีโพธิสัตว์เจ้า ในสมัยนั้นพระองค์ได้ทรงถือปฏิบัติในสิกขาบทมังสวิรัต เรียกว่า ตบะศีลวัตร ซึ่งทางฝ่ายมหายานสงเคราะห์เรียกชื่อเป็นสิกขาบทพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายนอกจากจะมีหัวข้อธรรมมากมายให้ประพฤติปฏิบัติแล้วยังมีสิกขาบทหรือวินัยให้ใช้ในการดำเนินชีวิตอีกด้วย สิกขาบทของพระโพธิสัตว์ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ชื่อว่า พรหมชาลโพธิสัตว์ศีล มีทั้งหมด 58 ข้อ

แบ่งออกเป็น 2 หมวด คือครุกาบัติ หมายถึง อาบัติหนัก ถ้าหากพระโพธิสัตว์ละเมิดลงไปก็จะทำให้การบำเพ็ญบารมีเสื่อมถอยลง แต่ก็สามารถทำคืนได้ด้วยการสมาทานใหม่มี 10 ข้อ เช่น ห้ามฆ่ามนุษย์ และลหุกาบัติ เป็นเพียงอาบัติอย่างเบา ก็ไม่ถือว่ามีความผิดร้ายแรงแต่ประการใด สามารถเริ่มต้นใหม่ได้มีทั้งหมด 48 ข้อ เช่น ผู้ไม่เคารพผู้อาวุโสชั้นอาจารย์ของตน ในโยคะโพธิสัตว์สิกขาบท หมวดลหุกาบัติว่าด้วยปาณาติบาต ถ้าพระโพธิสัตว์เห็นโจรร้ายประกอบด้วยโลภะ จะประหารสัตว์เป็นอันมากก็ดี จะประหารพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ดี พระโพธิสัตว์ก็ดี จะลงมือทำอนันตริยกรรมก็ดี เพื่อพระโพธิสัตว์เห็นเช่นนี้พึงตรึกว่าถ้าเราจะประหารชีวิตของคนพาลเหล่านี้ เราก็จักตกอบาย ครั้นมิประหารเล่า เขาก็จักก่ออนันตริยกรรม ได้เสียทุกข์วิบากอันใหญ่ เราควรประหารเสียเองยอมตนตกอบายภูมิ มิยอมให้เขาก่ออนันตริยกรรม พระโพธิสัตว์พึงมนสิการเช่นนี้แล้ว พึงประกอบด้วยกุศลจิต หรืออัพยาทจิต มีเมตตา มีหิริ โอตตปปะ แล้วประหารชีพเขาเสียดังนี้ ไม่ชื่อว่าล่วงโพธิสัตว์สิกขาบทเลย จักบังเกิดกุศลเป็นอันมาก พระโพธิสัตว์เห็นผู้มีอำนาจ ยศศักดิ์ใหญ่ปราศจากเมตตา กระทำการเบียดเบียนประชาสัตว์ให้ได้รับความเดือดร้อนพึงบังเกิดเมตตามุ่งปรารถนาต่อสันติสุขของประชาสัตว์ แล้วพระโพธิสัตว์พึงแก้ไขตามกำลัง

สามารถ จะกำจัดหรือขับไล่ออกจากตำแหน่งเช่นนี้ ชื่อว่าไม่ล่วงต่อโพธิสัตว์สิกขาบท จักบังเกิดกุศลเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น หลักการของพระโพธิสัตว์จึงอยู่ที่ว่า ตนจะต้องอาจรับทุกขแทนสรรพสัตว์ได้ แม้ทุกขในนรก กุลบุตรฝ่ายมหายาน เมื่อรับอุปสัมปทากรรมแล้วก็มีมารับศีลพระโพธิสัตว์

ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง เช่นในประเทศจีน เรียกว่า ตรีมณฑลมหาศีล คือรับศีลสามเณรและรับศีลภิกษุ เสร็จแล้วก็รับศีลโพธิสัตว์แต่ศีลโพธิสัตว์นั้น ส่วนใหญ่นิยมพรหมชาลาโพธิสัตว์ศีลมากกว่าโยคะโพธิสัตว์ศีล นักวิชาการสมัยใหม่ทั้งทางตะวันตก และตะวันออกจำนวนไม่น้อย มีความเห็นว่าเนื้อหาในพระวินัยปิฎกส่วนใหญ่ค่อยทยอยเกิดขึ้นหลังพุทธกาล โดยอ้างเหตุผล และหลักฐานสำคัญ คือพระวินัยปิฎกของนิกายต่างๆ ที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน มีจำนวนสิกขาบทของพระภิกษุนอกพระปาฏิโมกข์ไม่เท่ากัน ถ้าพระพุทธรูปทรงเป็นผู้บัญญัติสิกขาบททั้งหมด สิกขาบทของทุกนิกายก็ควรมีจำนวนเท่ากันโดยมีเหตุผลหลักฐานหลายประการ สิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ อันมีมาในพระวินัยปิฎกเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด พบเหตุผลและหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนว่า สิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล การเกิดขึ้นของอภิสมาจารสิกขาบทของพระภิกษุในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และพระพุทธศาสนานิกายมหายานนั้น กล่าวถึงข้อปฏิบัติที่มุ่งเพื่อความงามของหมู่สงฆ์ และการอยู่ร่วมกันด้วยสังฆสามัคคี เพียงแต่ฝ่ายนิกายเถรวาทเน้นแบบการปฏิบัติของพระภิกษุตามคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนนิกายมหายานเน้นการปฏิบัติตามหลักของโพธิสัตว์ซึ่งสามารถที่จะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ได้

การเกิดขึ้นของอภิสมาจารสิกขาบทของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท

อินเดียในสมัยครั้งพุทธกาล เป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก มีความเจริญทางด้านวัฒนธรรมมีเจ้าลัทธิจำนวนมาก อารยธรรมอินเดียสมัยครั้งพุทธกาล เป็นอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีผู้คนจำนวนมากออกบวชเพราะเกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธรูป การบัญญัติอภิสมาจารด้านภุมิศาสตร์ จึงเป็นไปเพื่อควบคุมความประพฤติของเหล่าพระภิกษุทั้งหลาย และระบบคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นมีพระพุทธรูปทรงเป็นผู้ดูแล โดยใช้หลักปกครองแบบธรรมาธิปไตย ซึ่งพุทธวิธีการบริหารด้านภุมิศาสตร์ พระพุทธรูปทรงใช้หลักธรรมาภิบาล โดยการบัญญัติสิกขาบทและอภิสมาจารขึ้นเพื่อ เป็นระเบียบวินัยแก่พระภิกษุสงฆ์ อันเป็นเครื่องช่วยแก้ไขปัญหาคับขันพื้นฐานในสังคมสงฆ์ และให้เกิดความสวยงามในหมู่สงฆ์ อันมีพระพุทธรูปทรงเป็นพระศาสดา เพื่อให้บังเกิดซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาของเหล่าพุทธศาสนิกชน และเพื่อความเจริญงอกงามไพบุลย์ของคณะสงฆ์ตลอดไป สังคมสงฆ์ในสมัยครั้งพุทธกาล เป็นสังคมสงฆ์ที่มีพระพุทธรูปเป็นผู้คอยควบคุมดูแลความประพฤติของเหล่าพระภิกษุสงฆ์

สิกขาบทนอกพระปาฏิโมกข์ ประกอบด้วย เสด็จวัตร 75 สิกขาบท และอธิกรณสมณะ 7 สิกขาบท ซึ่งเป็นสิกขาบทที่มานอกพระปาฏิโมกข์ ส่วนระบบบรรณณะ 4 ในสังคมอินเดียร่วมสมัย เป็นระบบที่มีมาก่อนพุทธกาล แต่พระพุทธรูปทรงเป็นผู้ทำลายระบบบรรณณะ 4 ให้หายไปจากสังคมอินเดีย เพราะถือว่าเป็นความเชื่อที่ผิด พระองค์ทรงใช้วิธีการแสดงพระธรรมเทศนาตรัสถึงความเป็นจริงว่า บุคคลจะดีจะชั่วก็เพราะผลของการกระทำหาใช่ระบบบรรณณะไม่ มีผู้ศรัทธาต่อคำสอนของพระพุทธรูป และบุคคลเหล่านั้นได้มาบวชเป็นพระภิกษุ ทำให้พระพุทธศาสนามีพระภิกษุเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ การรักษาอภิสมาจารของพระสงฆ์ใน

ยุคปัจจุบันเป็นไปตามยุคสมัย โดยอนุโลมตามหลักมหาปเทศ 4 พระสงฆ์มีการเรียนทางโลก มีการรับเงิน มีโทรศัพท์มือถือใช้ และมีรถขับประจำตำแหน่ง เหล่านี้เป็นเครื่องช่วยอำนวยความสะดวกต่อพระสงฆ์ ให้มีความเท่าทันเทคโนโลยีสมัยใหม่ คือเพื่อความก้าวหน้าของสังคมสงฆ์ และเพื่อให้การปฏิบัติศาสนกิจทางพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงไปยัคนานาประเทศ

อินเดียสมัยครั้งพุทธกาล เป็นดินแดนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประเพณี พระภิกษุสงฆ์ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา คือส่วนใหญ่เป็นวรรณะพราหมณ์ และมีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำหน้าที่อบรมศีลธรรมแก่ชาวบ้าน ตลอดจนเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ พระภิกษุสงฆ์กับบริบทในทางวัฒนธรรม ในอดีตจวบจนปัจจุบัน พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีความรู้และความสามารถรอบด้าน เช่น ด้านสถาปัตยกรรม และด้านปติมากรรม ส่วนใหญ่จะเป็นฝีมือของพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้กระทำให้ขึ้นเพื่อจรรโลงไว้ซึ่งวัฒนธรรมไม่ให้สูญหายไป เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่เยาวชนคนรุ่นหลัง วัฒนธรรมของพระภิกษุสงฆ์กับการรักษาธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า สิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ส่วนมากมุ่งเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับการรักษาธรรมชาติ เช่น ห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงในน้ำและของเขียว หากพระภิกษุรูปใดกระทำ พระพุทธองค์ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุรูปนั้น เป็นวิธีการรักษาธรรมชาติของพระภิกษุสงฆ์ตามพระวินัย ช่วยให้ธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์อย่างแท้จริง

การเกิดขึ้นของภิกษุสงฆ์สิกขาบทของพระภิกษุในพระพุทธานุญาตนิยามมหายาน

นิยามมหายานถือกำเนิดขึ้นหลังยุคพุทธกาล ในศตวรรษที่ 6 สถาปนามิอากาศในประเทศจีนบางพื้นที่ร้อนมาก และบางพื้นที่หนาวมาก มีกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง เสด็จวัตรของนิยามมหายานมี 100 ข้อ และอธิภรณ์สมณะ 7 ข้อ นิยามมหายานถือเอาปริมาณเป็นจุดสำคัญ ส่วนคุณภาพก็ค่อยตามมาด้วยการอบรมบ่มนิสัย นิยามมหายานได้บัญญัติพิธีกรรมและจารีตแบบแผนต่าง ๆ เพื่อให้เป็นอุบายชักจูงประชาชนให้มาเลื่อมใส ตลอดจนมีการลดหย่อนพระวินัยได้ตามกาลเทศะ พระภิกษุนิยามมหายานได้มีการลดหย่อนสิกขาบทในบางข้อเพื่อความสะดวกทันสมัยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป พระภิกษุนิยามมหายานเน้นความเป็นพระโพธิสัตว์ ด้วยการอุทิศตนช่วยเหลือสังคม จึงถูกเรียกว่า มหายานเพื่อมหาชน นิยามมหายานถือธรรมเป็นใหญ่ไม่เน้นเรื่องศีล บางนิยามสามารถมีครอบครัวได้ ซึ่งนิยามมหายานมีปณิธานอันมั่นคง และมีอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของมหายานตามแนวทางของพระโพธิสัตว์ เพื่อนำพาสรรพสัตว์สู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสารให้หมดสิ้น พระภิกษุนิยามมหายานนิยมสวดมนต์ประกอบเสียงดนตรี เน้นความเป็นพระโพธิสัตว์มากกว่าความเป็นพุทธะ พระภิกษุนิยามมหายานจะไม่รับประทานเนื้อสัตว์ทุกชนิด เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์แล้วจะกินเนื้อของสัตว์ได้อย่างไร

นิยามมหายานถือธรรมมากกว่าสิกขาบท ส่วนเรื่องเสด็จวัตรไม่ได้มีผลต่อพระภิกษุนิยามมหายาน เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องภายนอก การออกโปรดสัตว์เป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่ของผู้บำเพ็ญเพียร ในประเทศจีนมีอากาศหนาวมาก จีวรของพระภิกษุมหายานจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนไปตามสภาพภูมิอากาศ จีวรมักจะทำเป็นเสื้อแขนยาว มีสีเหลือง สีแดง และสีดำบ้าง แต่ละนิยามจะท่อมจีวรไม่เหมือนกัน การเผยแผ่พระธรรมของ

นิกายมหายานจะเน้นเรื่องปริมาณเป็นสิ่งสำคัญ ลักษณะของนิกายมหายานจึงจำเป็นต้องลดหย่อนลักษณะทโนบางข้อลง เพื่อสะดวกต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงจิตใจของประชาชน ซึ่งหากมีเรื่องเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ของนิกายมหายานแล้ว คณะสงฆ์นิกายมหายานจะใช้หลักอริกธสมณะ เป็นเครื่องมือเพื่อช่วยในการตัดสินใจความผิด เพื่อให้เกิดความสงบสุขต่อคณะสงฆ์ เสนิยวัตรของนิกายมหายานถึงจะมีมาก แต่มุ่งเน้นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และความประพฤติที่ดิงามของพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา มหายาน เพื่อให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชน

เปรียบเทียบการเกิดขึ้นของอภิสมจารสิกขาบทของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทและนิกายมหายาน

พระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนา มหายาน มีการเกิดขึ้นของอภิสมจารสิกขาบทด้านภูมิศาสตร์ที่เหมือนกัน คือด้านสภาพภูมิอากาศที่หนาวร้อน และจำนวนพระภิกษุเพิ่มขึ้น แต่มีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกัน คือพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ตัดทอน ไม่เพิ่มเติมสิกขาบทที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเอาไว้ คือการรักษาสิกขาบทเดิมเอาไว้ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนพระพุทธศาสนา มหายานนั้นมีการลดหย่อน ตัดทอนเพิ่มเติม และเปลี่ยนแปลงสิกขาบทได้ตามขอบใจเพื่อให้เหมาะกับกาลสมัย และเพื่อให้มีความสะดวกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป การเกิดขึ้นของอภิสมจารสิกขาบทด้านสังคมในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้ดูแล ควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ พระพุทธศาสนาเถรวาทจะถือคุณภาพเป็นหลักสำคัญ คือเมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็จะสามารถช่วยเหลือคนอื่นให้พ้นทุกข์ได้ และพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาท จะไม่เพิ่มเติมหรือตัดสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้ คือการรักษาคงเดิมเอาไว้ ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่เพิกถอนสิกขาบท ซึ่งพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเถรวาทจะเน้นความเป็นพระอรหันต์ สิ่งนี้เป็นเป้าหมายสูงสุด พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ก็จะหลีกเลี่ยงสังคม คือไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคมบ้านเมือง เน้นการปลีกวิเวกหาความสงบทางจิตใจ ด้วยการปฏิบัติธรรมอยู่ตามป่าเขาลำเนาไพร

ส่วนการเกิดขึ้นของอภิสมจารสิกขาบทด้านสังคม ในพระพุทธศาสนา มหายาน ได้แก่ การดูแลกันเอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนา นิกายมหายานนั้น จะถือเอาปริมาณเป็นเรื่องสำคัญ คือเมื่อมีปริมาณมากแล้ว คุณภาพย่อมจะตามมาทีหลังด้วยการอบรมสั่งสอน ซึ่งในนิกายมหายานสามารถเพิ่มเติม เปลี่ยนแปลงสิกขาบทวินัยตลอดจนเสนิยวัตร ได้ตามกาลเทศะ เพื่อให้เหมาะสมกับกาลเทศะ และเพื่อความสะดวกรวดเร็วในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประชาชน พระพุทธศาสนา มหายานจะเน้นความเป็นพระโพธิสัตว์ คือการช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์น้อยใหญ่ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เมื่อเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายบรรลุพุทธภูมิแล้ว ตนเองจึงจะขอบรรลุพุทธธรรมทีหลัง พระภิกษุ นิกายมหายานเน้นการเข้าหาสังคม การช่วยเหลือสังคม ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากต่าง ๆ ซึ่งถือว่าสิ่งนี้เป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่และสำคัญมาก ในการบำเพ็ญเพียรเพื่อการบรรลุพุทธธรรม การเกิดขึ้นของอภิสมจารสิกขาบทด้านวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ การบิณฑบาตเลี้ยงชีพเพื่อออกโปรดสัตว์ในตอนเช้า ให้พุทธศาสนิกชนได้ทำบุญในตอนเช้า การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร เพื่อรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีเดิมของพระสงฆ์เอาไว้

และเพื่อปกปิดร่างกายอันเป็นสิ่งไม่สวยงาม การฉันทอดด้วยฉันทน้ำมูตรเนา ตลอดจนการอยู่โคนต้นไม้ใหญ่ เป็นวัตร เพื่อปฏิบัติธรรมให้จิตใจสงบ และการแสดงพระธรรมเทศนา คือการออกเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้เข้าถึงจิตใจของพุทธศาสนิกชนทุกคน

ส่วนเกิดขึ้นของอภิสมจารสิกขาบท ด้านวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาหายาน ได้แก่ วัฒนธรรมของพระภิกษุในภิกษุหายานจะนิยมกินเจ เพราะถือว่าตนเองบำเพ็ญเพียรสร้างบารมีเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ จะกินเนื้อกินเลือดของสัตว์ต่าง ๆ ย่อมไม่สมควร ซึ่งในบางภิกษุมีครอบครัวได้ เช่น พระมหายานในประเทศญี่ปุ่น และเกาหลี สามารถมีครอบครัว แต่งงาน และทำธุรกิจการค้าขายได้ พระภิกษุในภิกษุหายานจะนิยมสวดมนต์ประกอบเสียงดนตรี โดยเชื่อว่าเป็นการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ แดนสุขาวดี พระภิกษุในภิกษุหายานนั้น จะไม่เน้นเรื่องเสขียวัตถ์ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องภายนอก แต่จะเน้นการรักษาธรรมมากกว่าการรักษาสิกขาบท ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ในภิกษุหายานนั้น จะออกช่วยเหลือประชาชน โดยการออกประกาศธรรม การช่วยเหลือคนยากจน ตลอดจนช่วยคนที่เจ็บป่วยใกล้ตาย เพราะถือว่าเป็นกิจที่ต้องกระทำในฐานะเป็นผู้สร้างบารมี

บทสรุป

อภิสมจารเป็นบทบัญญัติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นมา เพื่อให้เป็นมารยาทอันดีงามสำหรับพระภิกษุในสมัยพุทธกาล ซึ่งบทบัญญัติอภิสมจารนี้ พระพุทธองค์ทรงนำมาจากมารยาทของพระมหากษัตริย์ เพราะว่าพระองค์ทรงเป็นเจ้าของชายในราชวงศ์ของกรุงกบิลพัสดุ์มาก่อน พระพุทธเจ้าทรงนำขนบธรรมเนียมจารีตอันดีงามของกษัตริย์ในยุคนั้น มารวมกันกับอาจารย์ของนักบวช จึงทำให้บังเกิดเป็นอภิสมจารขึ้นมา โดยทรงบัญญัติอภิสมจารแก่หมู่สงฆ์สาวกว่า ให้ประพฤติตามอภิสมจารที่พระองค์ทรงบัญญัติเอาไว้ดีแล้ว อันจะเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ต่อเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่ได้พบเห็น ด้วยสาเหตุนี้อภิสมจารจึงเป็นเหมือนมารยาทของผู้ดี แสดงถึงความมีระเบียบวินัยและมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง อภิสมจารจึงจัดเป็นหมวดหนึ่งของพระวินัย อันเป็นสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ เป็นข้อวัตรปฏิบัติสำหรับพระภิกษุ เพื่อให้พระภิกษุมีกิริยามารยาทที่ดูงดงาม ในเรื่องเกี่ยวกับการคบฉัน การเข้าบ้าน การแสดงธรรม และการบิณฑบาต อันเป็นสิ่งที่พระภิกษุควรกระทำเป็นเนืองนิตย์ เป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสมกับสมณสารูปของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอีกด้วย มารยาทของพระภิกษุ เรียกว่า เสขียวัตถ์ เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้นมา เพื่อป้องกันความไม่งามแก่หมู่สงฆ์สาวก และเพื่อช่วยส่งเสริมบุคลิกภาพให้ดูน่ารักน่าเคารพศรัทธา ซึ่งจะช่วยให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้น ภูมิศาสตร์ในสมัยพุทธกาลมีสภาพภูมิอากาศที่ร้อน และหนาวเย็นมาก

ภิกษุทั้งหลายล้วนมาจากวรรณะพราหมณ์ทั้งสิ้น ทำให้มีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป ต่อมาภิกษุกระทำความผิดโดยการบิณฑบาตไม่เคารพบ้าง แสดงธรรมโดยไม่ให้ความเคารพธรรมบ้าง ตลอดจนการเข้าไปในบ้านอย่างไม่สำรวมกายบ้าง จนเป็นสาเหตุให้มีชาวบ้านตำหนิติเตียน เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบถึงเรื่องที่เกิดขึ้น ทรงมีพระประสงค์ที่จะบัญญัติอภิสมจารขึ้นมา เพื่อป้องกันความไม่ดีงามแก่คณะสงฆ์ โดยทรงตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายประชุมกัน แล้วทรงถามถึงเรื่องที่เกิดขึ้น พร้อมกับทรงชี้โทษแห่งความผิดนั้น

จึงทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นมา และทรงปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้กระทำความผิดตามโทษที่ก่อกำเนิด เพื่อไม่ให้เป็นตัวอย่างแก่พระภิกษุรูปอื่น ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงชี้แจงต่อที่ประชุมพระภิกษุสงฆ์สาวกว่า การบัญญัติพระวินัยและอภิสมาจารนั้นมีประโยชน์ต่อพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก ต่อพระศาสนา และต่อพระสาวกที่มีศีลเป็นที่รักพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นประโยชน์ 10 ประการ อันเกิดจากการบัญญัติพระวินัย ได้แก่

- 1) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
- 2) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
- 3) เพื่อข่มบุคคลผู้เกี้ยว
- 4) เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
- 5) เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
- 6) เพื่อกำจัดอาสวะอันจักมีในอนาคต
- 7) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
- 8) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
- 9) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัตถธรรม
- 10) เพื่อถือเอาตามพระวินัย

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสถึงอานิสงส์ ของการรักษาพระวินัยของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเอาไว้ว่า พระวินัยและอภิสมาจารที่ภิกษุรักษาดีแล้วนั้น ย่อมจะมีอานิสงส์อันเกิดขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่

- 1) ไม่เป็นทุกข์เดือดร้อนใจว่าบวชเข้ามาแล้วทำผิดวินัย
- 2) รู้สึกเข้มแข็งใจว่าตนบวชแล้วปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามวินัย
- 3) ไม่ถูกตำหนิติเตียนเนื่องมาจากการไม่รักษาวินัย
- 4) ไม่ถูกจับกุมประจารลงโทษ
- 5) จะเข้าสมาคมกับผู้ทรงศีลก็ไม่เก้อเขิน

พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นเหตุอันจะเกิดขึ้นในอนาคต จึงทรงบัญญัติพระวินัยและอภิสมาจารขึ้นมา เพื่อให้เป็นกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ อันจะช่วยให้คณะสงฆ์เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของสาธุชนตลอดไป ส่วนพระภิกษุในสมัยครั้งพุทธกาล ผู้เป็นต้นแบบของการประพฤติอภิสมาจารนั้น ได้แก่ พระอัสสชิ ท่านเป็นตัวอย่างของพระภิกษุในสมัยพุทธกาล ที่สามารถนำคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ด้วย ความเลื่อมใส เพราะอาศัยการประพฤติอภิสมาจาร ในขณะที่บิณฑบาตตอนเช้า พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญพระอัสสชิเถระว่า เป็นแบบอย่างของการสำรวมกายและวาจา ในขณะที่บิณฑบาตทำให้เป็นที่เลื่อมใสของประชาชนทั้งหลาย ลิกขาบทนอกพระปาติโมกข์ ประกอบด้วย เสดยวัตร 75 ลิกขาบท และอิกรณสมณะ 7 ลิกขาบท อันเป็นลิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้ยารักษาโรคเป็นคิลานเภสัชจำพวกสมอดองสมุนไพรที่เป็นพืชเกิดตามธรรมชาติ ทรงอนุญาตให้นำมาเป็นยารักษาโรคได้ และพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุตัดเล็บ ปลูกผม โกนหนวดได้ ตามความต้องการ ซึ่งเป็นวัตรที่ควรกระทำอยู่เนื่องนิตย์ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ร่างกายสะอาด ลิกขาบทของพระภิกษุส่วนมาก มุ่งเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับการรักษา

ธรรมชาติ คือห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำ และของเขียว หากพระภิกษุรูปใดกระทำ พระพุทธองค์ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุรูปนั้น สิกขาบทเหล่านี้ เป็นวิธีการรักษาธรรมชาติของพระภิกษุ ตามพระวินัยบัญญัติบัญญัติและอภิสมจาร ก็จะช่วยให้อธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์

ส่วนพระพุทธศาสนานิกายมหายานนั้น ได้ถือกำเนิดขึ้นหลังยุคพุทธกาล สภาพภูมิอากาศในประเทศจีนในบางพื้นที่ร้อนมากบางพื้นที่หนาวมาก เมื่อมีกุลบุตรเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในมหายานมีความเจริญรุ่งเรือง เศขยวัตรของมหายานมี 100 สิกขาบท และอิทธิกสมณะ 7 สิกขาบท ปณิธานของมหายานถือว่า เป็นอุดมคติสูงสุดของผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์ จำนวนประชากรในพระพุทธศาสนาในมหายาน มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ มหายานถือเอาปริมาณเป็นจุดสำคัญ ส่วนคุณภาพค่อยตามมาด้วยการอบรมบ่มนิสัย มหายานได้บัญญัติพิธีกรรม และจารีตแบบแผน เพื่อให้เป็นอุบายชักจูงประชาชนให้หันมาเลื่อมใสศรัทธา ตลอดจนมีการลดหย่อนพระวินัยได้ตามกาลเทศะ เพื่อความสะดวกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปสู่สังคมโลก พระภิกษุนิกายมหายาน ได้มีการลดหย่อนสิกขาบทและอภิสมจารในบางข้อ เพื่อความสะดวกทันสมัยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้กว้างไกลออกไปสู่สังคมโลกซึ่งพระภิกษุนิกายมหายานเน้นความเป็นพระโพธิสัตว์ ด้วยการอุทิศตนช่วยเหลือสังคมทุกด้าน จึงถูกเรียกว่ามหายานเพื่อมหาชน

นิกายมหายานถือธรรมเป็นใหญ่ไม่เน้นเรื่องอภิสมจาร บางนิกายสามารถมีครอบครัวได้ นิกายมหายานมีปณิธานอันมั่นคง และมีอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของมหายานตามแนวทางแห่งพระโพธิสัตว์ เพื่อนำพาสรรพสัตว์สู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสารให้หมดสิ้น ส่วนการนุ่งห่มจีวรของแต่ละนิกายในพระพุทธศาสนาในมหายานนั้น จะไม่เหมือนกัน ในบางนิกายนุ่งห่มจีวรสีเหลือง แต่บางนิกายนุ่งห่มจีวรสีเทา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าตน คือพระภิกษุในนิกายมหายาน ผู้เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ ที่จะมาช่วยเหลือเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ถึงฝั่งแห่งพระนิพพาน พระภิกษุนิกายมหายานนิยมสวดมนต์ประกอบเสียงดนตรี เน้นความเป็นพระโพธิสัตว์มากกว่าความเป็นพุทธะ พระภิกษุนิกายมหายาน จะไม่รับประทานเนื้อสัตว์ทุกชนิด เพราะมีความเชื่อว่า เมื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์แล้ว จะกินเนื้อของสัตว์ได้อย่างไร ซึ่งนิกายมหายานถือธรรมมากกว่าสิกขาบท

ส่วนเรื่องเสขยวัตรไม่ได้มีผลต่อพระภิกษุนิกายมหายาน เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องภายนอก การออกโปรดสัตว์เป็นภารกิจที่ยิ่งใหญ่ของผู้บำเพ็ญเพียร ในประเทศจีนมีอากาศหนาวมาก จีวรของพระภิกษุ มหายานจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนไปตามสภาพภูมิอากาศ จีวรมักจะทำเป็นเสื้อแขนยาว มีสีเหลือง สีแดง และสีด้าบ้างแต่ละนิกายจะห่มจีวรไม่เหมือนกัน การเผยแผ่พระธรรมของนิกายมหายาน นั้นจะเน้นเรื่องปริมาณเป็นสิ่งสำคัญ สิกขาบทของนิกายมหายาน จึงจำเป็นต้องลดหย่อนสิกขาบทในบางข้อลง เพื่อสะดวกต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงจิตใจของประชาชน อภิสมจารของนิกายมหายานถึงจะมีมาก แต่สิกขาบททุกข้อจะมุ่งเน้นเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติที่ติงามของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในนิกาย

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). วินัยวินิจฉัย. กรุงเทพฯ:ธรรมสุขโข.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2542). มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ปัญญา ใ้บบางยาง. (2550). พุทธบัญญัติในพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: บันลือธรรม.
- แสวง อุดมศรี. (2560). พระวินัยปิฎก. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสถียร โปธินันทะ. (2522). พระพุทธศาสนามหายาน. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
-

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท
LEGEND OF THE OCCURRENCE OF THE BUDDHA'S FOOTPRINTS
IN THERAVADA BUDDHISM

พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), ปูน ชมภูพระ

PhraWorawut Wisutthimethi (Othong), poon Chompoophra

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, PhraNakhonSiAyutthaya

คณะครุศาสตร์และการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

Faculty of Education and Human Development Chaiyaphum Rajabhat University

Corresponding author, e-mail: warawut19952538.com, poon.192525@cpru.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 1 พฤษภาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 2 พฤษภาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 3 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

รอยพระพุทธรบาท คือรอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงประทับเอาไว้ยังสถานที่สำคัญหลายแห่ง เป็นนิมิตหมายแห่งคุณงามความดี ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ซึ่งรอยพระพุทธรบาทมักจะปรากฏบนแผ่นหินที่อยู่บนภูเขาสูง มีทั้งรอยพระบาทคู่และพระบาทเดี่ยว มีทั้งขนาดกลางและขนาดใหญ่ มีทั้งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ และไม่ปรากฏในคัมภีร์ ตามตำนานเล่าว่ามีอยู่ 5 แห่ง ได้แก่

1) รอยพระพุทธรบาทที่ภูเขาสุวรรณมาลี 2) รอยพระพุทธรบาทที่ภูเขาสุวรรณบรรพต 3) รอยพระพุทธรบาทที่เมืองโยนกบุรี 4) รอยพระพุทธรบาทที่ภูเขาสมนภูฏ 5) รอยพระพุทธรบาทที่ริมฝั่งแม่น้ำนมมทานที การเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรบาท นั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เกิดขึ้นจากการอาราธนาของเหล่าเทวดา นาคราช ดาบส และมนุษย์ทั้งหลายได้ทูลขอให้พระพุทธองค์ ทรงประทานรอยพระบาทเอาไว้ อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ระลึกถึงพระพุทธองค์ และเพื่อเป็นสิ่งเคารพสักการบูชา เพื่อให้เกิดความเป็นอุดมมงคลสืบไป

คำสำคัญ: ตำนาน, รอยพระพุทธรบาท, พระพุทธรศาสนาเถรวาท, พระไตรปิฎก

Abstract

The Buddha's footprints are the footprints of the Lord Buddha who had stamped in many important places: it was the symbol of virtue that meant the prosperity of the Buddhism propagation in various regions in order to help all living beings to be free from suffering. The Buddha's footprints often appear on the stone of the highest mountains. There are footprints in both of the pair and single, it also is medium and large sizes, it also appears in and out of scriptures. There are five places in the legends, 1) the Buddha's footprint on Suwanmali mountain, 2) the Buddha's footprint in the Suwanna mountain, 3) the Buddha's footprint in the Yonaka-Pura, 4) the Buddha's footprint on the Sumana-kuta and 5) the Buddha's footprint at the Narmada river in India. The occurrence of the Buddha's footprint is not accident but it arose from the invitation of the deities, nagas, ascetics, and human beings who request him to put down his footprints as the spiritual anchor to remind the Lord Buddha and for worship to be the highest good fortune.

Keywords: Legend, Buddha's footprints, Theravada Buddhism, Tripitaka

บทนำ

โลกที่เราอาศัยอยู่ในทุกวันนี้ เป็นโลกที่เจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ ทันสมัยทางด้านเทคโนโลยี เป็นโลกที่เต็มไปด้วยคติความเชื่อ ที่ปรากฏให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ มากมายแม้ในยุคปัจจุบันสังคมจะพัฒนาเจริญก้าวหน้าไปไกล แต่เรื่องราวและตำนานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ยังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับคนไทยอยู่เสมอ อาจจะกล่าวได้ว่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อนั้นมาพร้อมกับมนุษย์ ตำนานและความเชื่อล้วนมีอยู่ในทุกหย่อมหญ้า และตำนานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธาล้วนเป็นบ่อเกิดของ วัฒนธรรมประเพณีใหม่ ๆ ขึ้นมาทุกชาติทุกศาสนาแล้วแต่มีตำนาน และคติความเชื่อด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งตำนานอันเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปซึ่งเป็นรอยเท้าขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ชาวพุทธเชื่อกันว่า เป็นเหมือนตัวแทนของพระบรมศาสดา ชาวพุทธจึงนิยมเคารพบูชากราบไหว้กันเป็นอย่างมาก และเชื่อกันว่าเป็นสิ่งมงคลศักดิ์สิทธิ์ เป็นของอันล้ำค่าสูงส่ง เป็นเหมือนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้มวลมนุษย์ได้กราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล ตำนานและการบังเกิดขึ้นของรอยพระบาทนั้น ล้วนแต่มีแง่คิดศีลธรรมคำสอน และเรื่องราวต่าง ๆ แอบแฝงไว้อย่างมากมาย จึงเป็นสิ่งที่ชวนให้บรรดาศาสนิกชนทั้งหลาย อยากค้นหาอยู่เสมอในเรื่องราวนั้น ๆ อย่างไม่มีวันจบสิ้น

พระพุทธศาสนาเถรวาท มีตำนานที่เกี่ยวข้องกับการบังเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรูป อันหมายถึงรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการเสด็จออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อโปรดเหล่าเวไนยสัตว์ในทวีปต่าง ๆ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสด็จไปที่ใด ก็ทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่นั่นด้วยสำหรับรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าโดยทั่วไปแล้ว ในสมัยที่พระพุทธองค์มีพระชนมายุอยู่ พระองค์ก็จะเสด็จดำเนินไปในสถานที่ต่าง ๆ มากมาย แต่ไม่จำเป็นว่ารอยพระบาทจะปรากฏอยู่ และให้คนทั่วไปเห็นได้

เพียงแต่ว่ารอยพระพุทธรูปจะปรากฏและให้คนอื่นได้เห็น ก็เนื่องด้วยอำนาจการอธิษฐานของพระพุทธรูปเท่านั้น หากว่าพระพุทธรูปไม่ได้ทรงอธิษฐานไว้ รอยพระพุทธรูปก็จะไม่ปรากฏให้เห็น ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายธรรมบท มาคันทิยาสูตร ได้กล่าวถึงการร้ายโศลกเพื่อทำนายรอยพระบาท ตามตำราสัญลักษณ์ของนางพราหมณี ความว่า คนเจ้าราคะ พึงมีรอยเท้ากระหย่ง คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นปีบ คนเจ้าโมหะ ย่อมมีรอยเท้าจิกลงส่วนคนมีกิเลสเครื่องมุงบังเปิดแล้วจะมีรอยเท้าเช่นนี้ พระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึง การบังเกิดขึ้นของรูปลักษณะรอยพระพุทธรูป ที่ปรากฏให้เห็นว่ารอยพระบาทของพระพุทธรูปนั้น มีลักษณะเป็นรอยพระบาทที่เรียบเสมอกัน เป็นรอยพระบาทของผู้มีบุญบารมีเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก

ในพระคัมภีร์พุทธรูปลักษณะ กล่าวถึงรอยพระพุทธรูปเอาไว้เป็นคาถา ความว่า สุวัณณะมาลิกา สุวัณณะปัพพะเต สุมะนะกุญเญ โยนะกะปุเร นัมมะทายะ นะทียา ปัญจะปาทะวะรัง ฐานัง อะหัง วันทา มิทฺตุเรโต ตามคัมภีร์ได้พยายามอธิบายถึงรอยพระพุทธรูปว่ามีอยู่ 5 แห่ง คือที่ภูเขาสุวรรณมาลี ภูเขาสัจจพันธ์คีรี ภูเขาสุมนกุฎ ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที และที่เมืองโยนกบุรี ตามหลักฐานที่พระพุทธรูปทรงแสดงเอาไว้ คือรอยพระบาทที่พระองค์ทรงอธิษฐานไว้ให้เห็น ได้แก่ ประเทศอินเดีย และศรีลังกา แต่ไม่มีปรากฏในประเทศไทย รอยพระพุทธรูปที่ประเทศไทย จึงเป็นการสร้างจำลองขึ้นมาเพื่อให้ผู้น้อมระลึกถึงพระพุทธรูปเป็นสำคัญ รอยพระพุทธรูปแม้จะเป็นของจริง หรือจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้จำลองสร้างขึ้นมาก็ตาม ล้วนเป็นสิ่งที่ไม้อาจจะคาดคะเนรู้ได้ แต่มีจุดประสงค์ที่ยิ่งใหญ่ คือเพื่อให้พุทธศาสนิกชนทุกคน ได้เดินตามร่องรอยแห่งคุณงามความดี ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรูป มีศรัทธาต่อพระรัตนตรัย ความเจริญรุ่งเรืองก็จะบังเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นสืบไป

ตำนานการเกิดขึ้น และความเป็นมาแห่งรอยพระพุทธรูป ซึ่งเป็นรอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่น่าสนใจในเรื่องราวนี้ อาจจะมีเรื่องเล่าตำนานการเกิดขึ้นและคติความเชื่อ รวมถึงประวัติความเป็นมาที่ต่างกันอย่างออกไปเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบันยังคงมีบรรดาศาสนิกชนให้ความสนใจในการเคารพบูชา และยังมีคุณค่าทางจิตใจ ต่อบรรดาผู้ที่มากราบไหว้เคารพบูชาอย่างยิ่ง รอยพระพุทธรูปอาจจะเป็นเสมือนสิ่งที่ได้แฝงเอาไว้ด้วยคติธรรมคำสอน ในรูปแบบที่เป็นลักษณะแห่งรอยเท้า คือรอยแห่งคุณงามความดีที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสั่งสอน เพื่อให้บรรดาเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้เดินตามทางสายกลางที่พระองค์ทรงค้นพบ และทรงวางเอาไว้เป็นหลักธรรม เป็นคุณธรรมในแง่มุมที่สะท้อนให้เห็นผ่านเรื่องราวต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่สอนให้ศาสนิกชนทุกคน ควรยึดมั่นในหลักคุณธรรมความดีงาม อันจะนำพาไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือความพ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท

รอยพระพุทธรูป คือรอยพระบาทขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงเสด็จจาริกเที่ยวไปโปรดเหล่าเวไนยสัตว์ในสถานที่ต่าง ๆ รอยพระบาทของพระพุทธรูปเปรียบเสมือนการมาประกาศพระศาสนา ในดินแดนหรือในแคว้นนั้น ๆ ปรากฏว่ามีทั้งรอยพระบาทคู่และรอยพระบาทเดี่ยว รอยพระบาทของพระพุทธรูปเป็นดุจรอยแห่งความดี ที่พุทธศาสนิกชนจะต้องเดินตามรอยบาทของพระพุท

องค์ คือการประพุดติและการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ รอยพระพุทธรูปบาทมักจะปรากฏอยู่ในหินที่อยู่บนภูเขาสูง และมักจะปรากฏอยู่ในประเทศที่มีการนับถือพระพุทธศาสนา รอยพระพุทธรูปบาทนั้นสามารถแยกออกเป็น 3 ประเภท คือรอยพระบาทขนาดกลาง และรอยพระบาทขนาดใหญ่ รอยพระบาทเดี่ยว และรอยพระบาทคู่ รอยพระบาทที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา และรอยพระบาทที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา ซึ่งรอยพระพุทธรูปบาทนั้นถือว่าเป็นของมงคล เพราะว่าเปรียบเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า กษัตริย์ในสมัยก่อนจึงนิยมสร้างรอยพระพุทธรูปบาทขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชา แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏตามหลักฐานว่ามีการสร้างรอยพระพุทธรูปบาทในประเทศอินเดีย และศรีลังกา รอยพระพุทธรูปบาทที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงประทับเอาไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏว่าเป็นตำนาน ปรัมปรา และที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวว่ามีอยู่ 5 แห่ง คือรอยพระพุทธรูปบาท ที่ภูเขาสุวรรณภูมิ รอยพระพุทธรูปบาท ที่ภูเขาสุวรรณบรรพต รอยพระพุทธรูปบาท ที่ภูเขาสุมนภูฏ รอยพระพุทธรูปบาท ที่เมืองโยนกบุรี รอยพระพุทธรูปบาท ที่ริมแม่น้ำนันทมา รอยพระพุทธรูปบาทในแต่ละแห่งนั้น เปรียบดังการมาประกาศพระสัทธรรมของพระพุทธองค์ ที่จะช่วยเหลือเราในยศัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

ความสำคัญของรอยพระพุทธรูปบาทในพระพุทธศาสนาเถรวาท

รอยพระพุทธรูปบาทเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งการเสด็จเข้ามา ส่วนวงกลมในรอยพระบาทคือธรรมจักรนั้น อาจจะเป็นเครื่องหมายแห่งคำสอนที่ประทานไว้เปรียบได้กับล้อหมุนพาเข้าไปหาความเจริญ การเคารพบูชาสถานที่และวัตถุอันมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าเป็นส่วนพระองค์นั้น เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ครั้งที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ สถานที่หลายแห่งในอินเดียซึ่งมีความเชื่อกันว่า พระพุทธองค์เคยเสด็จไปนั้นได้กลายเป็นปูชนียสถานที่มีผู้คนไปนมัสการบูชาแทนตัวพระพุทธเจ้า ในขณะที่ไม่ได้ประทับอยู่ ที่นั้นซึ่งบางแห่งมีความเชื่อว่ามีรอยรอยการสัมผัสของพระพุทธองค์อย่างถาวร เป็นสักขีพยานถึงการได้เสด็จมาและเป็นที่ยึดถือถึงพระองค์และพระธรรมซึ่งพระองค์ได้ประทานไว้แก่โลก รอยพระบาทของพระพุทธเจ้าเป็นปูชนียวัตถุที่ชาวพุทธ ได้กราบไหว้บูชามาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน รองจากพระพุทธรูปและพระสถูปเจดีย์แล้ว รูปและรอยพระพุทธรูปบาทดูเหมือนจะเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าที่บูชากันโดยแพร่หลายที่สุดทั้งในอดีตและปัจจุบัน การบูชารอยพระพุทธรูปบาทเพื่อระลึกถึงพระพุทธองค์ ที่กระทำโดยการสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ ในการสื่อความหมายเพราะยังไม่มี การสร้างรูปเคารพขึ้นในสมัยนั้น ด้วยเหตุผลทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเชื่อว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก ไม่มีบุคคลใดที่จะมาเปรียบเสมอเหมือนพระองค์ได้ พระองค์ทรงเป็นหนึ่งเดียวเป็นเอกบุรุษผู้ทรงคุณค่าเพียงพร้อมด้วยปัญญาบารมี

ตามคำบาลีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ความว่า อปปฏิมา คือไม่มีภาพที่เท่าเทียม อีกทั้งยังเชื่อกันว่า การหลงติดในรูปเคารพเป็นความอับปัญญา ประเด็นดังกล่าวหากคิดเป็นการคิดหาเหตุผลตามความเป็นจริง โดยที่ไม่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอาจจะกล่าวได้ว่า มูลเหตุที่ไม่ปรากฏการสร้างรูปเคารพของพระพุทธเจ้า ที่เป็นรูปบุคคลขึ้นในช่วงระยะเวลาแห่งนี้คงเนื่องจากว่าคงไม่มีผู้ใดจดจำ หรือสามารถถ่ายทอดลักษณะของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องได้ การที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้นจึงไม่สามารถสื่อสารให้ผู้คนรับรู้ได้ว่าลักษณะอย่างไรที่หมายถึงพระพุทธเจ้า การใช้สัญลักษณ์เล่าเรื่องราวในพุทธประวัติ

จึงดูจะเป็นทางออกที่เหมาะสมซึ่งช่างเลือกใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยนั้น เช่น พระนางสิริมหามายาขึ้นเหนี่ยวกิ่งไม้สื่อถึงพุทธประวัติตอนประสูติ การสลักม้าสื่อถึงการออกมหาภิเนษกรมณ์ บัลลังก์ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์สื่อถึงการตรัสรู้ ธรรมจักรและกวางหมอบสื่อถึงการปฐมเทศนา สลูปสื่อถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพาน รอยพระพุทธรูปสื่อถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การเข้ามาของอิทธิพลจากภายนอกที่มีเป้าหมาย คือดินแดนส่งผลให้ประเทศอินเดียได้รับรู้แนวคิดและคติความเชื่อใหม่ ๆ คนชาติที่เข้ามามีบทบาทต่อวัฒนธรรมอินเดียในระหว่างนั้น คือกรีกและโรมันที่มีแนวคิดการเคารพบูชาเทพเจ้า และสร้างรูปเคารพบูชาเทพเจ้าของตนขึ้นมา โดยยึดถือความงามทางสรีระร่างกาย ศิลปะอินเดียคงได้รับเอาแนวคิดในลักษณะเช่นนี้ไปสร้างเป็นรูปเคารพ ส่งผลให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 6 ในศิลปะคันธารราชู ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศิลปะอินเดียสมัยแรกที่เกิดการสร้างพระพุทธรูป หลังจากนั้นการสร้างรูปเคารพในระบบสัญลักษณ์จึงเริ่มปรับเปลี่ยนบทบาทกลายเป็นเพียงองค์ประกอบที่ช่วยสนับสนุนพระพุทธรูป ให้ถ่ายทอดเรื่องราวตามพุทธประวัติได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตามการเคารพบูชาสัญลักษณ์เพื่อระลึกถึงพระพุทธรองค์ ไม่ได้หมดหายไปสัญลักษณ์บางอย่างได้ถูกสร้างขึ้น แยกออกมาโดยเฉพาะได้รับความนิยมสืบทอดการเคารพบูชา มาตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณจนกระทั่งในปัจจุบัน เช่น รอยพระพุทธรูป เนื่องจากการเดินทางมาเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ตลอดระยะเวลาอันยาวนานถึง 45 พรรษา พระองค์ทรงเดินทางไปยังเมืองต่าง ๆ มากมายจึงทำให้เกิดการสร้างรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรองค์ ไว้เป็นที่ระลึกถึงหรือเพื่อเป็นการยืนยันว่า พระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์ได้เสด็จมาถึงสถานที่แห่งนั้นจริง ผนวกกับวัฒนธรรมประเพณีของอินเดียที่แสดงออกถึงการเคารพบูชาตามคติโดยการสัมผัสที่ละอองเหงื่อ รอยพระพุทธรูปจึงถือว่าเป็นสิ่งที่ควรเคารพบูชาตามคติศาสนาพุทธประเภทบริโศคเจดีย์ หมายถึง สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ และวัตถุอันพระองค์ที่พระองค์เคยใช้สอยหรือสัมผัส เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ บาตรไม้เท้า และเครื่องบริวารอื่น ความคิดในลักษณะดังกล่าวคงได้รับการแพร่หลายโดยรวดเร็ว

ทุกเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาต่างมุ่งหวังที่จะให้เมืองของตนเป็นเมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาโปรดในครั้งพุทธกาล การสร้างสัญลักษณ์รอยพระพุทธรูป จึงอาจจะเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อถือ การเคารพบูชาและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาในหมู่พุทธศาสนิกชน รอยพระพุทธรูป หมายถึง รอยเท้าของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกกันตามความเห็นของคนทั่วไป แต่ความจริงแล้ว รอยพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการเสด็จออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นคติความเชื่อของชาวลังกาทวีปที่ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปที่ใดก็จะประทับรอยพระบาทไว้ที่นั่นด้วย ตามคติความเชื่อที่ถูกกล่าวขานต่อกันมาคือเมื่อพระพุทธเจ้าครั้งประสูติเสด็จพระดำเนินได้ 7 ก้าว หมายถึง พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระศาสนาครั้งพุทธกาลได้ 7 แคว้น ทุกย่างก้าวแห่งรอยพระบาทไว้ 7 แห่ง มีมูลเหตุเกิดขึ้นจากสองคติต่างกันคือเป็นคติของชาวมัชฌิมประเทศ หรือชาวอินเดียในครั้งโบราณอย่างหนึ่ง เป็นคติของชาวลังกาทวีปคือชาวลังกาในปัจจุบันอย่างหนึ่ง สำหรับคติของชาวมัชฌิมประเทศ เดิมถือกันตั้งแต่ครั้งพุทธกาลและก่อนหน้านั้นว่าไม่ควรสร้างรูปเทวดา หรือมนุษย์ขึ้นไว้บูชาเจดีย์ที่พุทธศาสนิกชนสร้างขึ้นเมื่อก่อนพ.ศ. ๕๐๐ จึงทำแต่สลูปหรือวัตถุต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายสำหรับบูชาแทนองค์พระพุทธเจ้า ซึ่งรอยพระบาทก็เป็นวัตถุอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันในสมัยนั้น

ส่วนคติที่ถือกันในลังกาที่ปีนั้นเกิดขึ้นภายหลัง โดยอ้างว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ให้เป็นที่สักการบูชา มีอยู่ 5 แห่ง ได้แก่ ที่ภูเขาสุวรรณภูมิ ภูเขาสุวรรณบรรพต ภูเขาสุมนภูฏ เมืองโยนกบุรี ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา ซึ่งรอยพระพุทธรูปจัดเป็นบริโศกเจดีย์ ซึ่งเป็นเจดีย์ประเภทหนึ่งในสี่ประเภทของพระพุทธเจดีย์ สร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธรูปบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเข้าใจของหลายคนคิดว่า รอยพระพุทธรูปคือรอยเท้าของพระพุทธเจ้า แล้วหลายคนคิดว่าจะเป็นไปได้อย่างไรรอยเท้าคนจะใหญ่โตอะไรปานนั้น แล้วจะประทับลงบนหินได้อย่างไร แล้วลายรอยพระบาทจะหลากหลายอะไรอย่างนั้น ถ้าวางมาพิจารณาโดยเนื้อแท้ กล่าวคือ พระพุทธรูปศาสนาเป็นกลุ่มอเทวนิยม หมายถึง ศาสนาที่มีหลักธรรมเป็นแก่นยึดเหนี่ยว ไม่ได้สอนให้ยึดติดตัวบุคคล ดังที่คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ว่าผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายก็น้อมนำคำสั่งสอนเป็นที่ตั้ง ครั้นเวลาล่วงเลยผ่านมาหลายร้อยปี เหล่าผู้ศรัทธาพระพุทธศาสนา เริ่มมองหาตัวแทนหรือสัญลักษณ์ ที่เมื่อเห็นแล้วทำให้จิตระลึกถึงพระพุทธองค์ในยุคนั้น คงไม่เหลือบุคคลที่เคยเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริงแล้ว การจะวาดรูปหน้าพระพุทธเจ้าก็จะไม่เหมาะสม ไม่รู้ว่าพระพุทธเจ้าควรมีหน้าตาอย่างไรเหล่าผู้ศรัทธาพระพุทธศาสนา จึงดำริสร้างถาวรวัตถุที่บังถึงพระพุทธเจ้า แต่ละที่จะสร้างรูปเสมือนพระพุทธเจ้าแต่ให้ระลึกว่า ตรงนั้นเสมือนมีพระองค์อยู่ ได้แก่

1) ปางประสูติ คือจะสร้างเพียงดอกบัว 7 ดอก มีพระพุทธมารดาขึ้นอยู่ใต้ต้นสาละแต่จะไม่สร้างรูปพระพุทธเจ้าวัยกุมารยืนบนดอกบัว

2) ปางตรัสรู้ คือจะสร้างเฉพาะบัลลังก์เปล้า ที่พระองค์นั่งตรัสรู้

3) ปางปฐมเทศนา คือจะสร้างเฉพาะธรรมจักร และกวางหมอบ

4) ปางที่บังถึงพระพุทธเจ้ายามเผยแผ่ธรรมมะ คือจะสร้างเป็นรอยพระพุทธรูป โดยอาศัยคติความเชื่อว่า เมื่อบุคคลเดินก้าวย่างไปที่ใด สิ่งที่เหลือร่องรอยไว้คือรอยเท้า

การสร้างรอยพระพุทธรูปไม่ใช่รอยเท้าจริงของพระพุทธเจ้า แต่เป็นการสร้างถาวรวัตถุที่เพื่อให้มนุษย์และเทวดาได้เห็นแล้วระลึกถึงองค์สัมมาพระพุทธเจ้า เพื่อให้รอยพระพุทธรูปมีความแตกต่างจากรอยเท้าบุคคลธรรมดา ผู้สร้างก็จะวาดรอยเส้นนิ้วเท้าเส้นเท้าให้ดูแตกต่างพิเศษหรือบางครั้งก็จะใส่สัญลักษณ์ธรรมจักรลงไปบ้าง ส่วนพระพุทธรูปนั้นได้มีการสร้างในภายหลัง โดยดำริของพระเจ้าเมงนัคนเดอร์ ทหารของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชที่ได้ยกให้ครองอินเดีย และเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา หลังจากสนทนาระหว่างพระนาคเสน อันเป็นที่เรารู้จักกันดีในบันทึกมิลินทปัญหา ด้วยพื้นเพเป็นชาวกรีกมีความเชี่ยวชาญในการปั้นรูปทิวเขาต่างๆ จึงสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาดังที่เราเห็นในปัจจุบัน รอยพระพุทธรูปเนื่องจากถือว่า เป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้าไม่ว่าจะใหญ่หรือเล็ก เป็นสิ่งที่เรารำลึกถึงพระพุทธคุณขององค์พระบรมศาสดา

รอยพระพุทธรูปที่พระพุทธองค์ทรงประทับไว้ในที่ต่าง ๆ ล้วนเป็นรอยพระบาทแห่งคุณงามความดีที่พระพุทธองค์ทรงได้เคยเสด็จจาริกไปเผยแผ่พระธรรมคำสอนในสถานที่ต่าง ๆ แล้วทรงอธิษฐานประทับรอยพระบาทเอาไว้ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าพระองค์ทรงได้เคยเสด็จมาประกาศพระสัทธรรมยังสถานที่แห่งนั้น ซึ่งจะเห็นว่าการแสดงความเคารพ สักการบูชารอยพระพุทธรูปนั้นถือว่าเป็นบุญใหญ่ เพราะเป็น

คุณเครื่องที่จะทำให้เราได้ระลึกนึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อสักการบูชาบ่อย ๆ เราย่อมมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นอารมณ์ เพราะรอยพระบาทของพระพุทธรูปเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป เวลาเราบูชาก็หมายความว่าเรามีใจที่ผูกพันกับพระพุทธรูป ใจอยู่ในบุญอยู่กับความบริสุทธิ์ การทำอย่างนี้มีอานิสงส์ใหญ่ ไม่มีประมาณ เราควรระลึกนึกถึงพระพุทธรูปเสมอกายวาจา และใจของเราจะได้สะอาดบริสุทธิ์

ประเภทของรอยพระพุทธรูปในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท

ส่วนประเภทของรอยพระพุทธรูป สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ประเภทที่หนึ่ง คือรอยพระพุทธรูปขนาดกลาง และรอยพระพุทธรูปขนาดใหญ่ เช่น รอยพระพุทธรูปขนาดกลาง ได้แก่ รอยพระพุทธรูปขนาดหน้าอกเขาสุนัขจิ้งจอก และรอยพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่โยนกปุระ 2) ประเภทที่สอง คือรอยพระพุทธรูปเดี่ยว และรอยพระพุทธรูปคู่ เช่น รอยพระพุทธรูปเดี่ยว ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่ยอดเขาสุวรรณบรรพต และรอยพระพุทธรูปคู่ ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่โบราณสถานสระมรกต และ 3) ประเภทที่สาม คือรอยพระพุทธรูป ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และรอยพระพุทธรูปที่ไม่ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น รอยพระพุทธรูปที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่เขาฉ่องฟ้าคีรี และรอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำนันทมา และรอยพระพุทธรูปที่ไม่ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่โยนกปุระ และรอยพระพุทธรูปที่เขาสุวรรณมาลี

ในประเทศไทยได้มีการค้นพบรอยพระพุทธรูป ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึง 598 แห่ง และในส่วนของรอยพระพุทธรูปที่น่าสนใจหลายแห่ง จึงจะเห็นได้ว่ามีอยู่มากมายหลายแห่งแปลว่าพระองค์ได้เสด็จออกเผยแผ่พระธรรมคำสอนไปทั่วประเทศไทยของเราก็คงได้ ในประเทศไทยของเรานั้น บางครั้งได้สร้างพระพุทธรูปจำลองขึ้นด้วย ทั่วทั้งที่มีมีมณฑลที่สร้างขึ้น หลังได้ค้นพบรอยพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อาจจะเป็นการจำลองรอยพระพุทธรูปก็ตาม ความหมายที่ต้องการจะสื่อถึงว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหล่ามนุษย์ ผู้ที่นับถือในศาสนาพุทธต่างนับถือในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือว่ารอยพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของพระองค์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะจริงหรือไม่จริง ความศรัทธายังคงอยู่ตราบเท่าที่มนุษย์ยังคงมีศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจ และประเภทของรอยพระพุทธรูป คัมภีร์ปัญญาสุทนต์ แต่งขึ้นโดยพระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายความว่า รอยพระพุทธรูปมีอยู่ 3 ประเภท คือรอยพระพุทธรูปที่มีขนาดกลาง และขนาดใหญ่ รอยพระพุทธรูปเดี่ยวรอยพระพุทธรูปคู่ รอยพระพุทธรูป ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และรอยพระพุทธรูป ที่ไม่ได้ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ตำนานรอยพระพุทธรูปในอินเดีย

สมัยอินเดียโบราณไม่นิยมการสร้างรูปเคารพที่แสดงถึงพระพุทธรูป โดยถือว่ารูปเคารพนั้นเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีตัวตนสมัยนี้จึงไม่มีการสร้างรูปเคารพ โดยพิจารณาได้จากภาพสลักตอนต้นที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปประวัติก็ไม่ปรากฏกายของพระพุทธรูป แต่ว่าจะมีการแสดงสัญลักษณ์ของพระพุทธรูป ซึ่งไม่เป็นรูปมนุษย์ เช่น ธรรมจักร ฉัตร แทนหิน และรอยพระพุทธรูป ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3

ปรากฏที่ลูกทรงตั้งและทับหลังของรั้วล้อมรอบสถาป เมืองการหุด เป็นต้น ในระยะต่อมา การสร้างรูปเคารพ ในพระพุทธรูปศาสนาเข้ามาก็เริ่มมีการสลักพระพุทธรูประยะหลังจากพุทธศตวรรษที่ 6 สัญลักษณ์ที่ปรากฏใน รูปรอยพระพุทธรูปบาทเททองค์พระพุทธรูปนั้น โดยมากจะอยู่ในลักษณะกระจัดกระจายโดยถือว่าเป็น สัญลักษณ์ของพุทธดำเนินหรือการย่างเหยียบที่หนึ่งทีใด ซึ่งต่อมาในสมัยอมราวดีตอนต้น ยังมีการสลักสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปเจ้าเป็นการเล่าเรื่องอยู่เป็นอันมาก แต่ในขณะที่เดียวกันความนิยมในการทำรูป เคารพก็กำลังแพร่หลายจึงเกิดมีการทำรอยพระพุทธรูปบาทในฐานะรูปเคารพเดียวกันมาในช่วงนี้

หลักฐานการบูชารอยพระพุทธรูปบาทและรูปพระพุทธรูปบาท พบอยู่ในศิลปะและโบราณคดีอินเดียมา ตั้งแต่ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 5 รูปที่พบส่วนใหญ่เชื่อว่า มีเจตนาทำเป็นรูปจำลองของฝ่าพระบาท สำหรับเคารพบูชาเททองค์พระพุทธรูป ซึ่งสอดคล้องกับประเพณีอินเดียที่ทำการเคารพบุคคลที่พึงเคารพ บูชาที่เท้าของคนผู้นั้น คติของชาวอินเดียถือว่า รอยพระพุทธรูปบาทที่ได้สลักขึ้นเป็นรูปเคารพนั้นถือเป็นอุเท สิกเจดีย์สร้างขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธรูปบาท เพื่อให้พุทธศาสนิกชนระลึกถึงพระธรรมคำสอน ที่พระพุทธรูปบาทได้ ประทานเอาไว้ จนกระทั่งพุทธศาสนาได้มีการเผยแผ่ไปยังดินแดนอื่น จึงทำให้รอยพระพุทธรูปบาท แพร่หลายมากยิ่งขึ้น พุทธศตวรรษที่ 10 พระภิกษุนักธุดงค์ชาวจีน กล่าวว่ามีการบูชารอยเท้าอันเชื่อกันว่า เป็นรอยพระพุทธรูปบาทอันแท้จริง ที่พระพุทธรูปบาทได้ทรงประทับเอาไว้ ซึ่งมีหลายแห่งในอินเดีย หลักฐานการ บูชารอยพระพุทธรูปบาทและรูปพระบาท มีพบอยู่ในศิลปะและโบราณคดีอินเดียประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 5 รูปที่พบส่วนใหญ่เชื่อว่า มีเจตนาทำขึ้นมาเพื่อเป็นรูปจำลองของฝ่าพระบาทเพื่อเคารพบูชาเททองค์พระพุทธรูปบาท สอดคล้องกับประเพณีอินเดียที่ได้กระทำความเคารพบูชาบุคคลที่พึงเคารพบูชาที่เท้า ซึ่งรูปพระพุทธรูปบาท และรอยพระพุทธรูปบาท มักจะทำเป็นรอยพระบาทคู่แบบสลักนูนและสลักเว้าลงไปนูน

โดยเชื่อกันว่าเป็นรูปจำลองฝ่าพระบาทของพระพุทธรูปบาท ส่วนการสร้างรอยพระพุทธรูปบาทจะสร้าง ให้แตกต่างจากรอยเท้าของคนธรรมดา เพื่อให้รู้ได้ง่ายว่าเป็นรอยเท้าของพระพุทธรูปบาท ลักษณะฝ่าพระบาท ของพระพุทธรูปบาทได้ปรากฏอยู่ในมหาปทานสูตรและลักษณะสูตร ในพระสูตรตันตปิฎกของทีฆนิกาย กล่าวถึง พระพุทธรูปลักษณะมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ มีลักษณะของพระบาทอยู่ด้วย 5 ประการ คือ 1) ฝ่าพระ บาทเรียบเสมอกันเมื่อเหยียบจะเหยียบถึงพื้น พร้อมกันเมื่อยกก็พ้นจากพื้นพร้อมกัน 2) ใต้ฝ่าพระบาททั้งสองมีจักรมีซี่ก่าหนึ่งพื้นมีกุ่มันคงสมบูรณ์ 3) ส้นพระบาทยาวนิ้วพระบาทยาวอ่อน 4) หลังพระบาทมี มังสะอุม และ 5) ฝ่าพระบาทอ่อนนุ่มและมีลายดังตาข่าย ต่อมาเริ่มพบรูปพระบาทประกอบอยู่ กับ สัญลักษณ์อื่น เช่น พระธรรมจักรและตรีรัตน์ะ รวมกันเป็นเครื่องหมายเททองค์พระพุทธรูปบาท มีการทำแผ่น หินสลักนูนเป็นรูปพระบาทคู่อุทิศให้กับพุทธสถาน ซึ่งประดิษฐานอยู่บริเวณทางเข้าออกให้ผู้มาเยือนได้ กราบไหว้ เหมือนเป็นการกราบพระบาทของพระพุทธรูปบาท เมื่อตนเองมาถึงและกราบพระบาทเมื่อลากลับ

รูปพระบาทที่เก่าแก่ที่สุดในอินเดียพบที่เมืองการหุด ทางภาคกลางของอินเดีย และสาณูจีทาง ภาคเหนือของอินเดียเป็นรูปพระบาทคู่ มีสัญลักษณ์รูปจักรอันหมายถึงพระธรรมจักร ปรากฏอยู่กลางฝ่า พระบาททั้งสองสมัยต่อมาเริ่มมีรูปมณฑลอื่น เช่น เครื่องหมายรูปสวัสดิกะ หมายถึง ความหมุนเวียนของ กาลเวลาชั่วนิรันดร์ เครื่องหมายตรีรัตน์ะพบในศิลปะแบบอมราวดี นอกจากนี้ ยังมีรูปภัทรบิฐ คือปลั๊ก ของกษัตริย์ สัญลักษณ์ของอำนาจ และยศศักดิ์ และรูปดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ และความอุดมสมบูรณ์

ความเจริญรุ่งเรือง และความบริสุทธิ์ รอยพระพุทธรูปที่แคว้นคันทราฐ บนฝ่าพระบาทนั้นมีเครื่องหมาย พระธรรมจักร สวัสดิเกะ ตรีรัตนะ ดอกบัว รูปพระบาทมีลักษณะเป็นธรรมชาติหลังจากนั้น สัญลักษณ์ที่ ประกอบอยู่รอบพระธรรมจักรมีมากขึ้น

ตามคติเรื่องมงคล 8 เช่น คันทอง คอช้าง ปลาคุ้ ตรีรัตนะ หมอน้ำ ศรีวัตสะ สวัสดิเกะ และวัฑมาน สมัย อมราวดีตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 8 มีการสลักสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป เป็นการเล่าเรื่องแต่ความนิยม ในการทำรูปเคารพ กำลังแพร่หลายจึงเกิดมีการทำรอยพระพุทธรูปในฐานรูปเคารพเดี่ยว ขึ้นมาลักษณะ ของรอยพระพุทธรูปที่มีการสร้างขึ้นในอินเดีย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เสาสถูปที่เมืองภารุทและสาญจินั้น มีลักษณะตามที่กล่าวเอาไว้ในลักษณะสูตร และมหาปาทานสูตรความว่า พระลักษณะของพระบาท ประดิษฐานเสมอกันดี อันเป็นลักษณะที่ใครชมไม่ได้ ลักษณะพระบาทมีลายจักรแสดงถึงการมีบริวาร มาก ลักษณะโดยละเอียดคือทรงเหยียบพระบาทเสมอกัน บนพื้นจรดฝ่าพระบาทเต็มที พระมหาบุรุษเป็น มนุษย์ในชาติก่อน เป็นผู้นำความสมบูรณ์มาให้แก่มหาชนเป็นอันมาก บรรเทาภัย คือความกลัวขวนขวายใน ความคุ้มครองป้องกันเพราะผลกรรมนั้นเมื่อจตุจากไตรทิพย์ เวียนมาโลกย่อมได้ลายจักรทั้งหลาย มีซี่กำพัน หนึ่งมีกมฺมโดยรอบในฝ่าพระบาททั้งสอง แสดงถึงความเป็นผู้มีบริวารมาก ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม สมัยคันทราฐลักษณะของรอยพระพุทธรูป ผิดไปจากที่ลักษณะสูตรและมหาปาทานสูตรกล่าวไว้เล็กน้อย คือรูปรอยพระพุทธรูปสมัยนี้มีลักษณะคล้ายรอยเท้าของมนุษย์ทั่วไป ตรงกลางฝ่าพระบาทเป็นรูป ธรรมจักร ส่วนตรงสันพระบาทเป็นรูปบัวบานรองรับตรีศูล ซึ่งอยู่เหนือดอกบัวขึ้นไปปลายนิ้วเป็นรูปสวัสดิ กะ นอกจากนี้ยังมีรอยพระพุทธรูปแบบพิเศษที่มีลักษณะที่สำคัญ คือมีการสลักรูปรอยพระพุทธรูปทั้ง แบบองค์เดี่ยวและรอยพระพุทธรูปคู่ โดยไม่มีรูปธรรมจักรและรูปสัญลักษณ์มงคลอื่น ที่บริเวณตอนกลาง และสันพระบาท ดังที่ปรากฏอยู่โดยทั่วไปนับเป็นรอยพระพุทธรูปแบบพิเศษสันนิษฐานว่า เป็นการสลัก เลียนแบบรอยเท้าของมนุษย์ตามธรรมชาติ รอยพระพุทธรูปแบบนี้ มีเจตนาให้เป็นรูปสัญลักษณ์แทน ความหมายของการประทับ รอยพระพุทธรูปของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อยืนยันการ ปรากฏพระองค์ในสถานที่นั้น เปรียบเสมือนบริโศกเจดีย์ รวมทั้งอาจจะกลายเป็นสัญลักษณ์การประดิษฐาน ของพระพุทธรูปศาสนา เช่น รอยพระพุทธรูปที่พุทศยา เป็นรูปรอยเท้าที่สลักอยู่บนด้านตัดของแผ่นหินรูป ครึ่งวงกลม น่าจะเคยเป็นส่วนบนขององค์ระฆังของสถูปหินขนาดเล็ก ความนิยมในการใช้รูปฝ่าเท้าคู่แทน พระพุทธรูปเจ้าเสื่อมลงหลังจากมีการสร้างพระพุทธรูปเป็นมนุษย์ขึ้น ส่วนความเชื่อรอยพระพุทธรูปยังมีต่อ ในอินเดีย แต่ว่าการทำรูปรอยพระพุทธรูป และรอยพระพุทธรูปในอินเดียนั้น คงเริ่มจะหมดไปหลังพุทธ ศตวรรษที่ 10

ตำนานรอยพระพุทธรูปในลังกา

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปในลังกา ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 9 โดยพระมหินทรีโอรสของ พระเจ้าอโศกมหาราช เรื่องราวของรอยพระพุทธรูปนั้นว่า ลังกามีคตินิยมในการสร้างรอยพระพุทธรูป แพร่หลายมากที่สุดเห็นได้จากจารึกหลักที่ 3 และ 8 สมัยพระยาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย ซึ่งมีการกล่าวถึงการไป พิมพ์เอารอยพระพุทธรูปมาจากเขาสุมนกูฎในลังกา เพื่อมาประดิษฐานยังอาณาจักรสุโขทัยถึง 4 แห่ง

แสดงให้เห็นถึงความนิยมของคติการบูชารอยพระพุทธรูปในลังกา เชื่อว่ารอยพระพุทธรูปเป็นบรมครู เจดีย์เนื่องด้วยพระพุทธรองค์ แสดงถึงการเป็นผู้รับมรดกทางศาสนาและศาสนาจะรุ่งเรืองที่เกาะลังกา ตลอดไป ถือว่าเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ตลอดไปในทางศาสนา สามารถพิจารณาได้จากการที่ประเทศ ลังกา มีการจำลองรอยพระพุทธรูปเพื่อนำไปประดิษฐานภายในบริเวณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ผู้คนได้ทำ การสักการบูชา เช่น รอยพระพุทธรูปที่พระเชตะวัน และรอยพระพุทธรูปที่เมืองอนูราธปุระ

ความนิยมการสร้างรอยพระพุทธรูปเพื่อแสดงถึงการเป็นตัวแทนและเป็นพุทธรูปในลังกา ทำให้ดินแดนใกล้เคียงหรือดินแดนที่มีการนับถือศาสนา ได้รับเอาคติเกี่ยวกับการสร้างรอยพระพุทธรูปมาด้วย ไม่ว่าจะอยู่ในประเทศพม่าหรือเขมร หลักฐานทางประวัติศาสตร์ศรีลังกาที่เก่าแก่และที่สำคัญที่สุด ได้แก่ พงศาวดารมหาวงศ์ซึ่งเขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 10 กล่าวว่าการบูชารอยพระพุทธรูปในประเทศศรี ลังกานั้น เริ่มมีมาในสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธรองค์ได้เสด็จมาเยือนประเทศนี้ ตามคำทูลเชิญของเหล่า พญานาค ผู้อาศัยอยู่ในแม่น้ำกัลยาณี และได้ทรงประทับรอยพระบาทไว้บนยอดเขาสุมนกูฏ การประทับรอย พระบาทนี้ เป็นการประกาศชัยชนะของพระพุทธเจ้า และของพระพุทธศาสนาที่มีต่อเทพเจ้าและศาสนาเดิม ของเกาะลังกา รูปพระบาทที่พบในศิลปะลังกา แยกตามลักษณะได้ 2 ชนิด ได้แก่

1) รูปพระบาทคู่ คือส่วนใหญ่ทำตามแบบ และประเพณีที่รับมาจากศิลปะอินเดียแบบอมราวดีจะ ทำเป็นรูปสลักนูนอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม โดยมีวิวัฒนาการของรูปพระบาท คือรูปทรงและประดับมีลักษณะ ง่ายกว่าตัวอย่างที่รับมาจากอินเดีย มีการเพิ่มรายละเอียดเล็กน้อย ซึ่งเป็นลักษณะของลังกาเอง รูปมงคลที่ เคยล้อมรอบธรรมจักรในสมัยแรกหายไป มีฉัตรปรากฏขึ้นระหว่างฝ่าเท้าทั้งคู่ ต่อมาธรรมจักรกลางฝ่าพระ บาท และเส้นแสดงรายละเอียดของนิ้วเท้าจะหายไป ฝ่าเท้าจะมีลักษณะเรียบ และมีเส้นรอบนอกเป็นทรง เลขาชนิด

2) รูปพระบาทเดี่ยว คือถ้าเป็นรูปประติมากรรมจะสลักเว้าลงในแผ่นหิน หรือทำเป็นรอยเส้น ขีดลงในหิน ส่วนมากเป็นรูปพระบาทข้างซ้าย เชื่อว่ามีเจตนาสร้างจำลองรอยพระบาทบนเขาสุมนกูฏ จัดอยู่ในประเภทบรมครูเจดีย์โดยสมมุติ

บทสรุป

รอยพระพุทธรูป คือเป็นรอยพระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงประทับเอาไว้ยัง สถานที่สำคัญหลายแห่ง อันเป็นนิมิตแห่งคุณงามความดี แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา เพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากทุกข์ รอยพระพุทธรูปมักจะปรากฏบน แผ่นหินที่อยู่บนภูเขาสูง มีทั้งรอยพระบาทคู่และพระบาทเดี่ยว มีทั้งขนาดกลางและขนาดใหญ่ มีทั้งปรากฏ อยู่ในคัมภีร์และไม่ปรากฏในคัมภีร์ ตำนานเล่าว่ามีอยู่ 5 แห่ง คือรอยพระพุทธรูป ที่ภูเขาสุวรรณมาลี รอย พระพุทธรูป ที่ภูเขาสุวรรณบรรพต รอยพระพุทธรูป ที่เมืองโยนกบุรี รอยพระพุทธรูป ที่ภูเขาสุมนกูฏ และรอยพระพุทธรูป ที่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ส่วนการเกิดขึ้นของรอยพระพุทธรูปนั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดย บังเอิญ เกิดขึ้นจากการอาราธนาของเหล่าเทวดา และมนุษย์ ทูลขอให้พระพุทธรองค์ทรงประทับรอยพระ บาทเอาไว้ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ระลึกถึงพระองค์

เอกสารอ้างอิง

- นันทนา ชูติวงศ์. (2533). รอยพระพุทธรูปในศิลปะเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- ผาสุข อินทรารุช. (2542). หลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร: อักษรสมัย.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). ศิลปะทวารวดี. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2552). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระชัยวัฒน์ อชิโต. (2559). ตามรอยพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: ปัญญาชน.
- เดชา สุทธิกานต์. (2558). ตามรอยพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: สยาม.
- บุญเลิศ เสนานนท์. (2560). ตำนานพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- จวน คงแก้ว. (2554). พุทธศิลป์ในรอยพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: สหวิทยาการไทย.
- พระวิเทศโพธิคุณ. (2545). อันว่าศรีลังกา. กรุงเทพมหานคร: บันลือธรรม.
- นันทนา ชูติวงศ์. (2554). รอยพระพุทธรูปในเอเชียใต้. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- พีรพล พิษณุพงศ์. (2533). รอยพระพุทธรูปที่สระมรดก. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- มณฑิธร ศุภลักษณ์. (2541). รอยพระพุทธรูปในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: เอสพี.
- หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. (2529). รอยพระพุทธรูปที่สระมรดก. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- ลักขณา รุ่งเรือง. (2554). รูปลักษณ์รอยพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- มนัส โอภากุล. (2543). รอยพระพุทธรูปที่วัดเขาดีสลัก. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- สินชัย กระบวนแสง. (2522). รอยพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร

ปฐมเทศนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทศนาบนภูเขาในคริสต์ศาสนา
FIRST SERMON IN THERAVADA BUDDHISM AND THE SERMON ON THE
MOUNTAIN IN CHRISTIANITY

อำนาจ เสมอทรัพย์, พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธี (โอทอง), สงวน หล้าโพนทัน

Amnat Samoetrap, PhraWorawut Wisutthimethi (Othong), Sanguan Laphonthan

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระนครศรีอยุธยา

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, PhraNakhonSiAyutthaya

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus

Corresponding author, e-mail: warawut19952538.com

วันที่รับบทความ (Received) : 28 เมษายน 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 4 พฤษภาคม 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 5 พฤษภาคม 2568

บทคัดย่อ

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร หรือที่รู้จักกันว่า ปฐมเทศนา เป็นเทศนากัณฑ์แรก เพื่อโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงกรุงพาราณสี สาระสำคัญของปฐมเทศนากล่าวถึง พระพุทธองค์ทรงดำเนินทางสุดโต่งสองสาย คือกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค ซึ่งเป็นที่นิยม ปฏิบัติกันในเวลานั้น แล้วพระองค์ทรงประกาศแนวทางใหม่ อันเป็นทางสายกลาง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ประกอบด้วย อริยสัจ 4 และอริยมรรคมีองค์ 8 โดยสรุปแล้ว คือการดำเนินไปตามหลัก ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยวิธีการปฏิบัติเช่นนี้ เหล่าพุทธศาสนิกชนก็จะบรรลุเป้าหมาย สูงสุด คือพระนิพพานได้ด้วยตนเอง ส่วนคำเทศนาบนภูเขา คือบันทึกการเทศนาของพระเยซู อันเป็น คำอธิบายของพระเยซูคริสต์ โดยมีใจความสำคัญของเทศนา เรียกว่า บทเทศน์บนภูเขา หรือความสุข แท้จริง คริสตชนยังต้องประพฤติปฏิบัติตน เพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุด ยังต้องอยู่ใน กรอบของพระ คริสตธรรมคัมภีร์ และหลักธรรมของพระศาสนจักร เพื่อเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าให้พระเจ้ายอมรับ ให้สิทธิผู้นั้นได้มีชีวิตนิรันดร์ ได้อยู่ร่วมกับพระเจ้าในพระอาณาจักรสวรรค์ การกระทำเช่นนี้ ย่อมทำให้ทุก คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ปฐมเทศนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและ เทศนาบนภูเขาในคริสต์ ศาสนา พบว่าการเทศนามีความเหมือน และแตกต่างกันทั้งสองศาสนาบางประการ กล่าวคือแนวคิดของ พระพุทธศาสนาเถรวาท ต้องปฏิบัติเป้าหมายสูงสุดด้วยตนเอง ส่วนคริสตชนต้องปฏิบัติด้วยตนเอง

เพื่อให้มีชีวิตอยู่อย่างนิรันดร และเพื่อให้เป็นที่พอพระทัยของพระเจ้า ซึ่งทั้งสองศาสนามีลักษณะที่เหมือนกันบางประการ ได้แก่

1) ปฐมเทศนาเป็นวันที่พระพุทธเจ้า เริ่มประกาศพระศาสนา ส่วนคำเทศนาบนภูเขา คือ บันทึกการเทศนาของพระเยซู ซึ่งคำเทศนาบนภูเขาเป็นหลักธรรมสำคัญของศาสนาคริสต์

2) เป้าหมายสูงสุดของทั้งสองศาสนา มีอยู่เพียงหนทางเดียว ที่เหล่าศาสนิกชนของทั้งสองศาสนานั้นสามารถปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุด คือพุทธศาสนิกชนเถรวาท จะต้องปฏิบัติตนหลักไตรสิกขา ส่วนคริสตชนนั้น จะต้องปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้า เพราะว่าคริสตชนต้องมีความรักความเชื่ออย่างสุดหัวใจ ที่สามารถจะกระทำทุกอย่างเพื่อพระเจ้าได้

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนาเถรวาท, ศาสนาคริสต์, เทศนา

Abstract

Buddha had preached Dhammacakkapavattana Sutta or known as the first sermon, it is the first sermon that the Buddha preached to his first five followers at the forest of Isipatanamaligadaya vana, near Varanasi. The core of the first sermon mentioned the Buddha blamed the extreme ways that was popularly practised at that time, namely, Self-Indulgence (Kāmasukhallikānuyoga) and Self-Mortification (attakilamathānuyoga), and then announced the new way that is the middle way called majjhimapatipada comprises four Noble Truths, and Noble Eightfold Paths, in conclusion, it is the way of practice based on three training (tri-sikkhā), i.e. morality, meditation and wisdom. By following this way, Buddhist people would attain the ultimate goal, that is to say, nibbāna, by themselves. The sermon on the mountain is the record of the Jesus Christ's sermon; it is the explanation of Jesus Christ. The main core of this sermon is called The Sermon on The Mount the Christians have to control themselves for the attainment of the ultimate goal, and have to live in the regimentation of Bible and the doctrine LDS Church in order to be the lover of God, ask for God accept and bestows the right to have eternal life, and live with God in the kingdom of heaven. This kind of doing would make all men live together in society peacefully.

From the analytical comparison of the first sermon in Theravada Buddhism and the sermon on the mount in Christianity, it was found that Both of them have both similarity and difference; the different point was that, in Theravada Buddhism, the followers have to practise for the attainment of the ultimate goal for themselves, whereas the Christians have to practise for having eternal life, and for being the lover and satisfier of God. Both Theravada Buddhism and Christianity have some similar points as follows.

1. The first sermon is on the day that the Buddha started his propagation of his religion, whereas the Sermon on the Mount is record of the sermon of Jesus Christ called “Sermon on the mount” that is the important doctrine of Christianity.

2. The ultimate Goal of both religions has only one way for the devotees of both religions can practise for the attainment, that is to say, Theravada Buddhist people follow three training (tri sikkhā), where Christians have to follow the will of God, and they have to have love, and firming faith, and do all things for God only.

Keywords: Theravada Buddhism, Christianity, Sermon

บทนำ

การเทศนาเป็นการถ่ายทอดธรรมอันเป็นคำสั่งสอนทางศาสนา ด้วยการแสดงชี้แจงให้ฟัง เป็นการเผยแผ่ศาสนาแบบหนึ่ง ที่ใช้กันมาแต่สมัยพุทธกาล การเทศนาในสมัยพุทธกาลไม่มีพิธีการแต่อย่างใดเพียงผู้แสดงนั่งอยู่ในสถานที่สมควร และผู้ฟังมีลักษณะตั้งใจฟังก็สามารถแสดงได้ ในขณะที่การเทศนานั้นอาจมีลักษณะลีลาต่างกันไปบ้าง ตามแต่อุปนิสัยของแต่ละบุคคล สำหรับพระพุทธรเจ้าแล้วบางครั้งจะทรงใช้คาถาประพันธ์หรือร้อยแก้วธรรมคา ส่วนการเทศนา คือการสอนพระคัมภีร์ เป็นการแบ่งปันพระวจนะของพระเจ้า การเทศนาที่ดีจะเป็นเหมือนรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ประกอบด้วย 3 ด้าน คือพระเจ้า ผู้เทศนา และผู้ฟัง การเทศนาจะประสบความสำเร็จไม่ได้เลย ถ้าปราศจากพระคัมภีร์ และการรับการดลใจจากพระวิญญาณบริสุทธิ์ การเทศนาธรรมของพระพุทธรเจ้านั้น สมบูรณ์ทั้งศาสตร์และศิลป์เป็นหนึ่งในโลก ดังจะเห็นได้จากเมื่อผู้ใดได้ฟังธรรมจากพระพุทธรองค์แล้วสามารถพันทุกข์ได้ ไซ้ว่าทุกคนเมื่อได้ฟังธรรมจากพระองค์แล้วจะพันทุกข์เสมอไป

เพราะว่าด้วยพุทธจักขุ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้า แล้วทรงเผยแผ่สู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ด้วยอาศัยพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ ทรงสอนให้มนุษย์พัฒนาศักยภาพของตน ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยปัญญา และความพากเพียรพยายามของตนเอง โดยไม่หวังผล ฟุ้งฟิงอิงอาศัยเหตุปัจจัยภายนอก หรือทเวโงการบันดาลให้โดยผ่านการเช่นสรวงบวงบูชา มีแต่จะทำให้มนุษย์สูญเสียอิสรภาพ และศักยภาพทางปัญญา ทั้งปราศจากเหตุผลยืนยันว่า จะช่วยให้เกิดผลสำเร็จตามความปรารถนาได้ พระพุทธรองค์ทรงเห็นปัญหาแล้วจึงสอน ให้คนคิดว่าเราจะต้องทำอะไร และจะต้องทำอะไรให้กับตัวเราบ้าง แทนการคิดแบบเดิมว่าเทพเจ้าจะว่าอย่างไร เราจะต้องเอาอกเอาใจท่านอย่างไร พระองค์จึงทรงดึงจากเทพสุธรรมด้วยการสอนให้คนคิดว่า เราจะต้องทำเหตุเพื่อให้ได้ผลที่เราต้องการ เป็นการกระทำที่คู่กับความเพียร ไม่ใช่การดลบันดาลที่คู่กับการอ่อนนอน เนื่องจากมนุษย์มีความอ่อนแอ ที่จะโน้มเอียงไปในทางที่จะไม่เพียรพยายามแล้ว จึงหันมาพึ่งปัจจัยภายนอกมาช่วยทำให้ แต่หลักของพระพุทธศาสนาสอนให้คนต้องทำเองเพื่อจะได้พัฒนาตนเองอยู่เสมอ

การประสูติของพระพุทธรองค์จึงถือว่าเป็นการประกาศอิสรภาพของมวลมนุษย์ด้วยการดึงจากเทพสุธรรม และประชาชนผู้ได้รับฟังพระธรรมเทศนา จึงสามารถตรองตามด้วยปัญญา ให้เข้าใจได้ว่าหาก

นำไปปฏิบัติแล้วจะสามารถก่อให้เกิดผลเป็นความสุข และความร่มเย็นแก่ชีวิตได้ในปัจจุบัน จึงต่างพากันยอมรับนับถือน้อมนำหลักธรรมไปปฏิบัติ ได้รับผลจากการปฏิบัติมากขึ้นตามลำดับ เกิดเป็นหมู่แห่งสาวก พุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต จึงช่วยกันเผยแผ่พระธรรมคำสอนจนพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และแผ่ขยายไปสู่ภูมิภาคอื่นนอกขอบเขตชมพูทวีป หรือดินแดนที่เป็นประเทศอินเดียในปัจจุบัน ซึ่งปฐมเทศานี้เป็นการเทศน์ครั้งแรกที่มีความสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติได้ทรงแสดงธรรมะที่ได้ตรัสรู้ ได้ทรงแสดงญาณ คือความรู้ของพระองค์ที่เกิดขึ้นในธรรมะนั้น ถ้าจะตั้งปัญหาว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินทางปฏิบัติมาอย่างไร จึงได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อะไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ด้วยความรู้ที่มีลักษณะอย่างไร

ปัญหาเหล่านี้อาจจะตอบได้ด้วยพระสูตรนี้ จึงเป็นพระสูตรที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะละเสียมิได้ ควรจะต้องศึกษาให้เข้าใจ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นพระสูตรที่เรารู้จักกันเป็นอย่างดี ในฐานะของปฐมเทศนาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ ในภายหลังแห่งการแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้พระอัญญาโกณฑัญญะมีดวงตาเห็นธรรม และได้ทูลขออุปสมบท เป็นผลให้สังฆะรัตนะบังเกิดขึ้นในโลก ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนา การเทศนาธรรมของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ปฏิบัติตามแนวใจความสำคัญของการปฐมเทศนา กล่าวคือผู้เทศนาเทศน์ตามใจผู้ฟัง บ้างก็แสดงธรรมขั้นสูงเกินไป จนทำให้ผู้ฟังส่วนใหญ่ไม่เข้าใจ บ้างก็แสดงธรรมขั้นพื้นฐานอย่างเดียวโดยไม่พัฒนาให้สูงขึ้นตามลำดับ การที่คนในสมัยปัจจุบันไม่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนได้ เพราะเหตุที่ว่าส่วนหนึ่งไม่ได้ฟังธรรมตามลำดับขั้น การเทศนาธรรมของนักเทศน์ในปัจจุบัน ถึงแม้ผู้เทศน์จะไม่มีคุณสมบัติเหมือนพระพุทธองค์ก็ตาม แต่ควรที่จะยึดแนวทางตามพุทธวิธี คือรูปแบบการปฐมเทศนาที่พระพุทธองค์แสดงไว้เป็นแบบอย่าง

ส่วนคำเทศนาบนภูเขา เป็นคำอธิบายของพระเยซู ที่สาวกของพระองค์ต้องมีลักษณะและควรประพฤติอย่างไร มีปรากฏในช่วงแรกของการปฏิบัติพระราชาธิราชของพระเยซูด้วยน้ำเสียงที่เร่าร้อนกลับใจเสียใหม่ เพราะว่าแผ่นดินสวรรค์มาใกล้แล้ว เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงความคิดจิตใจอย่างสิ้นเชิง ความชอบธรรมในแผ่นดินพระเจ้า พวกเขาจะต้องไม่ทำตามคนอื่นแต่เรียนรู้จากพระองค์เท่านั้น ต้องแตกต่างจากที่โลกนิยมชมชอบอย่างสิ้นเชิง ทุกตอนในคำเทศนาบนภูเขาเปรียบเทียบความแตกต่างมาตรฐานของ คริสเตียนกับของคนที่ไม่เป็นคริสเตียน ค่านิยมทวนกระแสของคริสเตียน คือลักษณะการดำเนิน ชีวิตในแผ่นดินของพระเจ้าของมนุษย์ที่มีเลือดเนื้อ แต่ดำเนินอยู่ภายใต้การครอบครองของพระเจ้า บทเทศน์บนภูเขา หมายถึง การประกาศพระวาจาของพระเยซูเจ้า ในพระวรสารตามคำบอกเล่าของนักบุญมัทธิว ถือว่าเป็นเนื้อหาที่มีความสำคัญ และเป็นที่น่าสนใจศึกษาของนักคัมภีร์หลายท่าน ในส่วนที่เป็นเนื้อหาซึ่งเกี่ยวกับความสุขเท่านั้น นับได้ว่าเป็นคำสอนที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับจริยธรรมสำหรับมนุษย์ทุกคน และเป็นพิเศษสำหรับคริสตชนผู้เคารพศรัทธาในพระเยซูเจ้า

คำเทศนาบนภูเขาของพระเยซูถือว่า เป็นบัญญัติใหม่ซึ่งพระองค์ได้ทรงมอบให้แก่บรรดาศิษย์ของพระองค์ เมื่อเทียบกับบัญญัติเดิม คือพระบัญญัติ 10 ประการ ที่โมเสสได้รับมาจากพระเจ้าบนภูเขาซีนาย โดยที่บัญญัติใหม่นี้แสดงออกถึงความรักอย่างแท้จริง ที่พระเจ้าได้ทรงมีต่อมนุษย์ โดยเฉพาะคำสอนของ

พระองค์ ในเรื่องความสุขแท้ 3 ประการ จึงนับได้ว่าเป็นพื้นฐานคำสอนทางเทววิทยาของคริสตชน จึงสามารถกล่าวเช่นนั้นได้เพราะเป็นคำสอนเรื่องความเชื่อ ความรัก และความหวัง หากเมื่อได้พิจารณาถึงปัญหาทางจริยธรรมที่เกิดขึ้น ในสังคมไทยในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นปัญหาการค้าประเวณี ยาเสพติด และการทำแท้ง ล้วนแล้วแต่มาจากการที่มนุษย์ไม่ได้ค้นพบ ไม่ได้เข้าถึงความสุขที่แท้จริงในชีวิต ทุกคนจึงพยายามที่จะเติมเต็มด้วยสิ่งอื่นที่ตนเองคิดว่าเป็นความสุขแทน คริสต์ศาสนามีคำสอนที่พระเยซูได้ทรงเทศนา บนภูเขาแถบริมทะเลสาบกาลิลี ในแคว้นกาลิลี ต่อหน้าอัครทูต 12 คน เป็นบทเทศนาที่ทำทนายสภาสังคมในยุคสมัยนั้นมาก ที่แสดงถึงความแตกต่าง ในแนวทางคำสอนของพระเยซูกับแนวทางของศาสนายิว แสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ของพระเยซูที่ต้องการปฏิรูปชีวิตมนุษย์ไปสู่หนทางที่ถูกต้องอีกระดับหนึ่ง ตามแนวทางของพระองค์ อีกทั้งยังเป็นหลักจริยธรรมที่ทรงมอบ ให้แก่มนุษย์ทุกคนได้ถือปฏิบัติเพื่อความสุขทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

โดยที่มีหลักจริยธรรมสำคัญ คือหลักความรักเรียกว่า บทเทศนาบนภูเขา และบทเทศนาบนภูเขา มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ เรื่องอาณาจักรของพระเจ้า เป็นเงื่อนไขของการเข้าสู่อาณาจักรของพระเจ้า บทเทศน์บนภูเขาเป็นอารมณ์ใหม่ในอาณาจักรของพระเจ้าที่ได้รับการอธิบายในปฐมเทศนา และไม่มีในพระวรสารของมาระโก ซึ่งลูกาได้กล่าวถึงปฐมเทศนาในรูปแบบที่ต่างไป จึงไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับกฎหมาย และธรรมเนียมของชาวยิว และความสำคัญของบทเทศนาบนภูเขาเป็นคำสอนสำคัญ เป็นคำสอนทางการที่ออกมาจากใจของพระเยซู ซึ่งเป็นสิ่งที่พระเยซูย้ำสอนประจำ อันเป็นความสุขแท้จริง เป็นความสุขที่เกิดขึ้นเวลานี้บนโลกนี้ เป็นความสุขที่ยิ่งแท้ไม่มีใครแย่งชิงไปได้ เป็นการเทศนาที่ประมวลคำสอนของพระเยซู เป็นแนวทางในการเผยแผ่คำสอน แสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ของพระเยซูที่ต้องการปฏิรูปชีวิตมนุษย์ไปสู่หนทางที่ดั่งงาม ปฐมเทศนาในพระพุทศศาสนาเถรวาท และเทศนาบนภูเขาในคริสตศาสนา จำเป็นจะต้องมีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในยุคปัจจุบัน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะทำผิดเพี้ยนไปจากหลักการในพระพุทศศาสนาดั้งเดิมมากจนเกินไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงหลักการต่าง ๆ ที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทศศาสนาในครั้งพุทศกาล เพื่อเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน และนำบทเทศนาบนภูเขามาศึกษาเพิ่มเติม เพื่อวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเหมือน และความแตกต่าง ด้านความหมาย ความสำคัญ อุดมการณ์ หลักการ วิธีการ และคุณค่า รวมถึงพฤติกรรมการแสดงออก อันจะส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมตลอดไป

ปฐมเทศนาในพระพุทศศาสนาเถรวาท

การแสดงปฐมเทศนาเป็นวิธีการปฏิบัติตามพระสูตร ที่ผู้ปฏิบัติธรรมผู้ปรารถนาจะบรรลุมรรคผลได้ เป็นวิธีการแสดงแนวคิดปฏิบัติเรื่องทางสายกลางที่ชี้ขาดด้วยปัญญา แนะนำให้ผู้ปรารถนาจะได้อบรมคุณนิพพาน ทราบถึงวิธีการปฏิบัติธรรมว่าทำอย่างไรถูกวิธี อย่างไรผิดวิธี อย่างไรได้ผลเร็ว อย่างไรได้ผลช้า ทำให้ทราบว่าเหตุใด นักปฏิบัติธรรมส่วนใหญ่จึงไม่สามารถบรรลุมรรคผล และวิธีปฏิบัติบำเพ็ญบารมีทำความดีเพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือการบรรลุพระนิพพาน การแสดงปฐมเทศนามีมาแต่ครั้งพุทศกาล เป็นการวิธีปฏิบัติและการเผยแผ่พระพุทศศาสนาเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ในยุค

ปัจจุบันนี้วัฒนธรรมการเทศนา ที่สืบทอดมาจากการปฐมเทศนามีเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งด้านรูปแบบ และคติความเชื่อ จึงแตกต่างกันออกไป ซึ่งนอกจากจะสืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีบทบาทในการปลูกฝังทัศนคติ ความเชื่อ ความเลื่อมใส และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอีกด้วย ทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้เห็นความสำคัญของการฟังธรรม และการนำเอาธรรมะไปใช้ในชีวิตประจำวัน อันจะส่งผลให้พระพุทธศาสนาจะมีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

เทศนาบนภูเขาในคริสต์ศาสนา

คำเทศนาบนภูเขา แสดงถึงการเข้าไปอยู่ในอาณาจักรของพระเจ้า ที่พระองค์ทรงเรียกร้องให้ตัดสินใจอย่างมั่นคงแน่วแน่ เป็นการแสดงออกในรูปแบบของการกระทำที่ดี เพื่อสังคมและเพื่อตนเอง คือการสอนให้เดินในทางของพระเจ้า แม้ว่าจะเป็นทางแคบ แต่ทรงสอนเรื่องผู้เผยพระวจนะเท็จ และคำสอนเทียมเท็จ เพราะว่าคำสอนเทียมเท็จจะทำให้คนหลงผิด พระองค์ทรงสอนว่า ความรอดที่แท้จริงไม่ใช่อยู่ที่การรับพระเยซูและพระเจ้าด้วยปากเท่านั้น แต่จะต้องศรัทธาและรักพระเจ้าด้วยหัวใจจริง เป็นการสอนให้สร้างชีวิตบนรากฐานที่ถูกต้องดีงาม โดยนำคำสอนที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้น นำไปปฏิบัติตามจึงจะเกิดผลดีแก่โลกนี้และโลกหน้า อีกทั้งเป็นการเตือนสติบุคคลให้ดำเนินชีวิต อยู่ด้วยความไม่ประมาท อันแสดงให้เห็นว่าพระเยซูทรงสอนด้วยสิทธิอำนาจ การปฏิบัติตามบทเทศนาบนภูเขาทำให้เกิดคุณค่ามากมาย เช่น เป็นมาตรฐานของพระเจ้าเพื่อการดำเนินชีวิตทั้งในปัจจุบัน เป็นวิธีการปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียมให้สมบูรณ์แบบด้วยสุจริตใจ เป็นการตัดใจจากทรัพย์สมบัติทางโลก ให้แสวงหาทรัพย์สมบัติในสวรรค์ เป็นการเสริมสร้างสันติสุขในสังคม เป็นการดำเนินชีวิตตามทางของพระเจ้าด้วยการเชื่อฟังพระองค์ และเป็นวิธีการเข้าสู่จุดหมายสูงสุดในศาสนา คือการได้ไปเกิดในอาณาจักรของพระเจ้า อันจะนำมาซึ่งความสุขชั่ววันรันดร

เปรียบเทียบปฐมเทศนาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทศนาบนภูเขาในคริสต์ศาสนา

ปฐมเทศนาเป็นการแสดงธรรมครั้งแรกของพระพุทธเจ้า เพื่อโปรดพระปัญจวัคคีย์ คำว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร หมายถึง การหมุนวงล้อแห่งธรรม คือธรรมของพระพุทธองค์ทรงเหมือนวงล้อเริ่มเคลื่อนไหว ซึ่งเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ เมื่อทรงแสดงปฐมเทศนาได้บังเกิดเหตุการณ์สำคัญมากมาย ซึ่งเป็นวันที่มีพระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลกครบถ้วนสมบูรณ์ ส่วนสารัตถธรรมของปฐมเทศนา คือเป็นพระธรรมเทศนาครั้งแรกในพระพุทธศาสนา ที่ทรงแสดงเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้นโดยตรง อันเป็นการประกาศแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอย่างอาจหาญเกรียงไกร นำความเจริญองกามไพบุลย์มาสู่บรรพพระพุทธศาสนาเป็นพระธรรมเทศนาอันประเสริฐปราศจากมลทิน และเป็นหนทางสายกลางที่จะนำพาเหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ เพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานอันเป็นบรมสุขอย่างแท้จริง ส่วนการเทศนาบนภูเขาของศาสนาคริสต์นั้น คือคำบันทึกการเทศนาของพระเยซูบนภูเขาซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในศาสนาคริสต์ทุกนิกาย พระเยซูได้ขึ้นไปบนยอดเขาแห่งหนึ่งเพื่อเทศนาให้เหล่าอัครสาวก 12 คน ได้ฟังพระวจนะของพระเจ้า ที่แสดงถึงความเป็นจริงของหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามเพื่อความมีชีวิตที่สมบูรณ์แบบ คำเทศนาของพระเยซูนั้นเป็นพระประสงค์

ของพระเจ้า คือพระบิดานั่นเอง เมื่อบุคคลใดปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระเยซูที่ได้เทศนาเอาไว้บนภูเขา เท่ากับว่าบุคคลนั้นได้เดินทางที่ถูกต้อง อันจะนำพาบุคคลนั้นไปสู่อาณาจักรของพระเจ้า ส่วนสารัตถธรรมของคำเทศนาบนภูเขาของพระเยซูนั้น ในพระวรสารของนักบุญมัทธิว แสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ของพระเยซู ที่ต้องการปฏิรูปชีวิตมนุษย์ให้ไปสู่หนทางที่ถูกต้องดีงาม โดยมีจุดหมายสูงสุดอยู่ที่อาณาจักรของพระเจ้า คืออาณาจักรของสวรรค์ ซึ่งเป็นอาณาจักรที่กว้างใหญ่ไพศาลมากหาขอบเขตไม่ได้เลย เนื้อหาส่วนมากแสดงถึงเรื่องการดำเนินชีวิต ให้ชีวิตมีความสมบูรณ์แบบมากยิ่งขึ้น และเป็นการเดินมาสู่ความถูกต้องตามหลักศาสนา หากศาสนิกชนในศาสนาคริสต์ปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวในคำเทศนาบนภูเขาของพระเยซูแล้ว สังคมก็จะเกิดความสงบสุขปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ความสุขที่แท้จริงก็จะบังเกิดขึ้นมา

บทสรุป

การแสดงปฐมเทศนานี้ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบหลักธรรมคำสอน เพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายของปฐมเทศนา คือทางสายกลาง อันจะทำให้ผู้ปฏิบัติประสบผลสำเร็จ ได้บรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด และการแสดงปฐมเทศนานี้มีประโยชน์มาก เป็นการชี้ทางแก้ปัญหาของมนุษย์ ด้วยความรู้ที่ถูกต้อง ด้วยผลจากการแสดงปฐมเทศนานี้ ทำให้พระอัญญาโกณฑัญญะได้เข้าใจธรรมะ เรียกว่า เกิดดวงตาเห็นธรรม อันธรรมจักขุที่ปราศจากธุลีและมลทิน ส่วนประโยชน์จากการแสดงเทศนาบนภูเขา ของพระเยซู คือเป็นแนวทางคำสอนของพระเยซู ที่แสดงให้เห็นถึงจุดประสงค์ของพระเยซู ที่ต้องการปฏิรูปชีวิตมนุษย์ไปสู่หนทางที่ถูกต้องตามทางของพระองค์ หลักคำสอนของพระองค์เป็นแนวทาง ในการดำเนินชีวิตติดตามพระองค์ไปอย่างใกล้ชิด คือศุภะพรทั้ง 9 ประการ เป็นหลักวิธีปฏิบัติตน และถือเป็นกฎทอง ที่คริสตชนทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างจริงจัง ดุจพระวาจาความว่า จงปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างที่ท่านปรารถนาให้เขาปฏิบัติต่อท่าน ซึ่งพระวาจาข้อนี้เป็นพระธรรมบัญญัติหรือพระวาจาของศาสนาคริสต์ทุกนิกาย เมื่อศาสนิกชนได้ปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวนี้แล้ว ย่อมจะเข้าถึงอาณาจักรแห่งพระเจ้าได้อย่างแน่นอน และจะมีชีวิตที่มีความสุขไปชั่ววันรันดร อันเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เป็นประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ของชาวโลกทุกคนและทุกระดับชั้น อาจกล่าวได้ว่า ปฐมเทศนาของพระพุทธศาสนาเถรวาท และคำเทศนาบนภูเขาของศาสนาคริสต์นี้ ล้วนเป็นเรื่องที่ถูกต้องและดีงามเป็นประโยชน์มหาศาลต่อชนทั้งหลาย เพราะว่าเรื่องเหล่านี้ เป็นคำสอนโดยตรงของพระศาสดา ที่ทรงแสดงเอาไว้ดีแล้วแก่สานุศิษย์ทุกคน ให้ได้ประพฤติปฏิบัติตาม เมื่อบุคคลใดได้ปฏิบัติตามคำสอนของศาสดาแล้ว ย่อมมีแต่ความสุขความเจริญรุ่งเรือง ในชีวิตของตนอย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2554). พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ศุภสภา.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). พจนานุกรม ชุดคำวัด. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). หลักแม่บทของการพัฒนาตน. กรุงเทพฯ: กัลยาณธรรม.

วัลลภา อรุโรทยานนท์. (2558). จงรอคอยพระเจ้า. กรุงเทพฯ: คริสเตียนศึกษา.

ธนศ วงศ์ยานนาวา. (2562). เส้นทางของพระเป็นเจ้า. กรุงเทพฯ: สมมติ.

Editorial Board

Wat Angkan Khok Banleng

129 Moo 10 Ban Khok Banleng, Bu Rusi Subdistrict,

Mueang Surin District, Surin Province

E-mail: mongkhalkan1977@gmail.com

Tel. 082 996 7963, 064 442 4598

<https://so15.tci-thaijo.org/index.php/AJNP>